

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

Atatürk University Journal of Faculty of Letters

Sayı / Issue 67, Aralık/ December 2021, 280-314

**EGEMEN SÖYLEM KARŞISINDA KADIN: ERKEK
HEGEMONYASINDA İKİNCİ CİNS***

**Women Against Hegemon Discourse: Second Gender Under Male
Hegemoni**

(Makale Geliş Tarihi: 18.03.2021 / Kabul Tarihi: 04.05.2021)

İbrahim AKSAKAL**

Öz

Bu araştırma yüzyıllar boyunca yaşanan ve hayatın bütün alanlarına sirayet eden toplumsal cinsiyet eşsizliği sorunsalının devlet politikaları ve kanunlarla ilişkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda kadının Türk toplum yapısında konumlandırılması ve kadın kimliğinin değişim süreci, önce *Geç Osmanlı Dönemi*, *Erken Cumhuriyet Dönemi* ve *Günümüz Türkiye'si* olmak üzere üç farklı dönemde ele alınmış, ardından da kanunlar ve devlet politikalarının ideal kadın profili tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın daha anlamlı olmasını sağlayabilmek adına araştırma Batılı devletlerle kıyaslamalı bir şekilde yürütülmüştür. Elde edilen bulgular çerçevesinde, patriarkal politikaların hayatın birçok alanında kadının varlığını sınırlandırdığı ve hegemonik erkeklik inşasına sebebiyet verdiği sonucuna varılmıştır. Son iki yüzyıl boyunca düzenlenen çeşitli yasalar ve benimsenen politikalar kadının sosyal, siyasal ve ekonomik alanlardaki varlığının belirginleşmesine ön ayak olmuştur. Fakat kadın lehine yaşanan bu gelişmeler hayatın bütün alanlarında eşit derecede gerçekleşmemiştir. Eğitimde fırsat eşitliği, mülk edinme hakkı, evlilikte soyadı uygulaması, beden politikası, karı-koca hukuku ve eşit yargılanma hakkı gibi patriarkal politikalardan vazgeçilen konularda cinsiyet eşitsizliklerin büyük oranda ortadan kalktığı fakat ekonomik katılım/fırsatlara

* Bu makale Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında savunulan “Devlet Söyleminde Toplumsal Cinsiyet” adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

** Öğr Gör. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Dr. Lecturer Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, Department of Primary Education, Erzincan. İbrahimaksakal25@hotmail.com; ORCID: 0000-0002-3367-3194.

erişme ve politik katılım hakkı gibi patriarkal politikalardan vazgeçil(e)meyen konularda ise cinsiyet ayrımlarının devam ettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, cinsiyet eşitsizliği, cinsiyet kimliği, kadın kimliği, sosyal kimlik.

Abstract

This research aims to determine the relationship between the problem of gender uniqueness, which has been experienced for a long time and has spread to all areas of life, with state policies and laws.

In this point of view, women's Turkish community positioning of the structure and the process of change femininity, before the Late Ottoman Period, Early Republic Period and today Turkey is "dealt with three different periods, then has also tried to determine the ideal female profile of the laws and government policies. He made it with the predictions made in order to achieve success in order to be able to predict. Within the framework of the findings, it was concluded that patriarchal policies limit the existence of many women in life and result in the construction of hegemonic masculinity. Various laws and policies adopted during the last two centuries have led to the clarification of women's existence in social, political and economic fields. But destroying in favor of women did not happen in the whole realization of this life. It was concluded that gender inequalities were largely eliminated in matters such as equality of opportunity in education, the right to own property, the practice of surnames in marriage, body politics, husband and wife law, and the right to equal trial, where patriarchal policies were abandoned. However, it was concluded that gender discrimination continued in matters such as economic participation and political participation rights that are not abandoned by patriarchal policies.

Keywords: Gender, gender inequality, gender identity, female identity, social identity.

Giriş

Kadının, erkek karşısındaki madun konumu ilkel toplumlardan itibaren devam etmektedir ve günümüzde kadın lehine birtakım değişiklikler olsa da hala varlığını sürdürmektedir.

İki cins arasındaki bu patriarkal ilişki biçimi sadece günlük hayatla sınırlı kalmamış hayatın bütün boyutlarına sirayet etmiş ve kadını adeta *ikinci cins*¹ olarak erkeğin gölgesinde bırakmıştır. Kadınla erkek arasında gelişen bu dikotomik ilişki sadece toplumun belli kesimine has bir durum değildir. Hegemonik erkek modeli

¹ İkinci Cins, Simone de Beauvoir.

zengin-fakir, eğitilmiş-eğitimsiz, Müslüman-Hıristiyan ya da doğulu batılı ayrımı olmaksızın bütün yapılarda ortaya çıkmış, kadının, hayatındaki erkek karşısında mağdur ve madun olmasına sebep olmuştur. Bu nedenle kadın madunluğu basit bir aile içi eşitsizlik değildir. Kadın, yüzyıllar boyunca erkek karşısında mülkiyet hakkından, eğitim hakkından, velayet hakkından, meslek edinme hakkından, politik katılım hakkından, miras hakkından, yasal işlem hakkından, sosyal katılım hakkından ve daha irili ufaklı birçok haktan mahrum bırakılmış, hayatın bu önemli boyutlarında adeta yok sayılmıştır. Bu durumun basitçe cinsiyetler arası görev dağılımı biçiminde açıklanması yeterli değildir. Kadının, hayatın içinde bu kadar yok sayılması ve neredeyse yirminci yüzyıla kadar kayıp kimliğin ortaya çıkamaması sadece hegemonik erkek kimliği işaret edilerek açıklanamaz. Bu asimetrik ilişki biçimi sadece erkekler tarafından desteklenmekle kalmamış aynı zamanda kadınlar da yüzyıllar boyunca bu durumu inanç, gelenek ve alışkanlıklardan ötürü sahiplenmiş, iki cins arasında yüceltilen hiyerarşik ilişki biçimini kabul etmiş ve koruma altına almıştır. Yani söz konusu asimetrik ilişkinin bu kadar derin ve kapsamlı olup yüzyıllar boyunca devam etmesinin ve bugünün koşullarında bile tam anlamıyla ortadan kaldırılamamasının temel sebebi hegemonik erkek anlayışını teslimiyetçi kadın tipinin destekleyerek ikinci cins diye ifade edilen kimliği elbirliğiyle inşa etmiş olmalarıdır. Bu araştırmayı üzerine inşa etmeye çalıştığım temel problem sorusu budur. Kadının, kendine layık görülen bu durumu sahiplenmesinde ve onu koruma altına almasında, hatta kendinden sonraki nesillere de aynen aktararak gelenek olarak devam ettirilmesine katkı sağlamasında bu kadar hevesli olmasının temel sebebi nedir?

Kültür, gelenekler, din, devlet politikaları, kanunlar ve hukuk kuralları gibi sistemler bireyi ve toplumu disipline edip toplumsal düzeni sağlamaktadır. Bu sistemlerin bireyin üzerinde önemli bir etkisi ve saygınlığı vardır. Bu sistem ve kurumlar toplumun geneline hitap eden, hükmeden, toplumda bir karşılık bulup ciddiye alınan, yani egemen konumda olan bir yapıdır. Dolayısıyla bu kurum ve sistemlerin ortaya attığı davranışlar, kurallar ve kullandıkları dil *egemen söylem*dir. Egemen söylem gerek bireyin gerekse toplumun menfaatine hizmet etmektedir ya da birey tarafından öyle olduğu düşünülmektedir. Egemen söylemin kullandığı dil her iki cinsiyet tarafından da kabul edilmekle kalmayıp saygıyla karşılanır. Çünkü onlar toplum ve birey nazarında ideal, meşru ve yasal olandır. Egemen söylemin ortaya attığı ideal, meşru ve yasal söylemlerin birey üzerinde bir yaptırım gücü ve saygınlığı mevcuttur. Bu nedenle öyle ya da böyle bireyin önüne konan kural ve normlar onun tarafından kabul edilir, uygulanır ve yaşantı haline getirilir. Yaşantı haline gelen şeyler de belli bir zaman sonra alışkanlıklara dönüşür. Çeşitli araştırma sonuçları insanların alışkanlıklarına bazı anlamlar yüklediğini ve onları koruma altına aldığı söyler. Onlar bireyin kişiliğinin bir parçası haline gelir ve değişmeye karşı direnç kazanır. Norm ve kurallar onun aleyhine işlese de bu durum değişmeyebilir. İşte cinsiyet kimliklerinin oluşması ve kadının ikinci cins ilan edilip ve kayıp kimlik haline gelmesinin bu konu ile yakın bir ilişkisi vardır. Devletler yakın zamanlara kadar kadın aleyhine birçok yasal düzenleme yapmış ve kadınlar bu kanunlardan dolayı erkek

karşısında madun konuma düşmüştür. Bu durum hegemonik erkekliği de teslimiyetçi kadın modelini de büyük oranda açıklamak için önemlidir. Bu araştırmada egemen söylem biçimlerinden kanunlar ve devlet politikaları mercek altına alınıp incelenmiş, kadın kimliğinin mağdur ve madun olmasına sebep olan düzenlemeler zamansal ve mekânsal karşılaştırmalar yapılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu sayede önce kadın kimliğinin makus kaderi daha derinlemesine yapılan incelemeler sayesinde anlaşılmaya, ardından da çeşitli çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

Tarih boyunca iktidarlar, düzenledikleri kanunlar ve benimsedikleri politikalarla cinsiyet eşitsizliğine zemin hazırlamış ve kadının erkek karşısında ikinci cins olmasına sebep olmuştur. Erkek egemen parlamentolar ya da yönetim ağları kadın-erkek ilişkilerine kendi perspektiflerinden yaklaşmış ve yasalarla bu durumun bireyler üzerinde bağlayıcı hale gelmesini sağlamışlardır. Bu eşitsizlik belli bir toplumu ya da devleti ilgilendiren yerel bir konu değil, bütün zamanları ve bütün toplumları ilgilendiren evrensel bir husustur. Bu nedenle hem batı toplumlarında hem de Türk toplumunda geçmişten günümüze düzenlenen kanunlar ve benimsenen devlet politikaları incelenip cinsiyet eşitsizliğine bariz bir şekilde sebep olanlar tespit edilmiştir. Çalışmanın daha anlamlı olması için tarihsel karşılaştırmalı araştırma yöntem kullanılmış ve Türkiye Cumhuriyeti yasa ve politikaları önce Osmanlı Devleti, daha sonra da Batılı devletlerinin yasaları ve politikalarıyla karşılaştırılmıştır. Yine bu karşılaştırma yapılırken Türk toplumu yasa ve politikaları geç Osmanlı dönemi, erken cumhuriyet dönemi ve günümüz Türkiye'si olmak üzere üç farklı dönemsel bakış açısıyla ele alınmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın ana amacı tarih boyunca devletlerin düzenledikleri yasalar ve benimsedikleri politikalarla patriarkal yaşam biçimine ne ölçüde zemin hazırladığı ve son yıllarda kadın lehine yaşanan gelişmelerin yasal düzenlemelerle ne derece ilişkili olduğunu ortaya koymaktır. Bu durumda, hayatın çeşitli alanlarında kadının varlık gösterebilmesi ya da gösterememesi ile devlet söylemi arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Çalışmamızda elde ettiğimiz bulgular göstermiştir ki *patriarkal* bir yapıya sahip olan ve kadının uzun yıllar boyunca yok sayıldığı siyasal sistemler kadın-erkek eşitsizliğine ve kadın kimliğinin yok sayılmasına sebep olabilecek birçok yasal düzenleme yapmış ve devlet politikası benimsemiştir. Bu düzenleme ve politikalar da zamanla toplumun genelinde kadın aleyhine algıların oluşmasına, kadın kimliğinin zayıf, yetersiz, pasif, bağımlı ve ikinci cins gibi olumsuz sıfatlarla ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. On dokuzuncu yüzyıldan sonra yapılan çeşitli düzenlemelerle kadın hakları ve eşitlik ilkesi tedricen gündeme gelmeye başlamıştır. Kadınların üstün gayretlerinin de etkili olduğu bu gelişmeler bütün dünya toplumları için geçerli olmamıştır. Yirminci yüzyıla gelindiğinde bugün kendini dünyanın en modern ve demokratik ülkesi olarak tanıtan batılı devletler de dahil olmak üzere kadın-erkek eşitliği ile ilgili birçok adım henüz yakın zamanlarda atılmıştır. Parlamentoların eşitliği sağlamada istekli olduğu toplumlar, cinsiyetler arası farkı azaltma konusunda daha başarılı olmuştur. Türk toplumunda da dünya ortalamasının altında ve gelişmiş Batılı devletlerin oldukça gerisinde olsa da cinsiyetler arası farkı

azaltmada oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı, fakat bu gelişmelerin yapılan yasal düzenlemelerle sağlandığı görülmüştür. Ayrıca kadın lehine yaşanan gelişmeler hayatın bütün alanlarında aynı derecede seyretmemiştir. Eğitimde fırsat eşitliği, mülk edinme hakkı, soyadı uygulaması, beden politikası, karı-koca hukuku ve eşit yargılanma hakkı gibi konularda erkek egemen parlamentolar yasal düzenlemeleri devlet/parti politikasına da yansıtmış ve kadının bu alanlardaki mağduriyetleri büyük oranda ortadan kaldırmıştır. Fakat ekonomik katılım/fırsatlara erişme ve politik katılım hakkı gibi kritik konularda yasal düzenlemeler devlet/parti politikalarıyla yeteri kadar desteklenmediği ve patriarkal politikalardan vazgeçilmediği için kadın lehine yeteri kadar gelişme yaşanmamıştır. Çalışma bu yönüyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin egemen söylemle ilişkisini ortaya koyması bakımından literatüre yeni bir yaklaşım kazandırmıştır.

1. Kanun ve Politikalar Karşısında Kadın

Devletler kamu düzenini sağlamak için yasa koyma ve bu yasalara uyulması için yaptırım gücü uygulama hakkına sahiptir. İsteddiği zaman herhangi bir uygulamayı yasal veya yasadışı yapma yetkisi vardır. Bu durum kamu düzenini sağlama ve bireyler üzerinde tahakküm uygulama konusunda devlete sınırsız bir yetki vermektedir. Devletin yasa koyma gücü karşısındaki birey ise çoğunlukla *ideal ve yasal vatandaş* olma gayreti içindedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yasalar vatandaşların önüne çeşitli yaşam biçimleri koymak suretiyle kamusal alanı ve özel yaşamı düzenler. Bireyin gözünde devletin kanun ve politikaları ideal yaşam biçiminin yegâne yöntemi hâline gelir.

Devletler tarih boyunca yasa koyma hakkını zaman zaman çeşitli kişi ya da gruplara dezavantaj oluşturacak biçimde kullanabilmişlerdir. Örneğin tarihte kölenin, efendisi veya siyah ırkın beyaz ırk karşısında madun konumda olmasına zemin hazırlayan çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Kadın-erkek ilişkisi de bu konudaki en önemli örnektir. Zira kadın-erkek ilişkilerindeki eşitsizlik binlerce yıldır devam etmekte olup bugününün çağdaş toplumlarında bile tamamen çözülebilmemiş değildir. Siyah ırk ile beyaz ırk arasındaki ilişkinin siyahi aleyhine işlenmesinin altında yatan sebepler biri yasa koyucuların beyazlardan oluşmasıdır ve aynı bakış açısıyla kadın-erkek eşitsizliği de açıklanabilir. Cinsiyetler arasındaki bu durumu araştırmamızın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı ortaya koyacağız. Çağdaş toplumlarda da geçerli olmak üzere tarih boyunca yasa koyucu organlar genellikle erkek egemenliğinde olmuş kadımlar politik yaşamda çoğunlukla yok sayılmıştır. Erkek egemen parlamentolar veya çeşitli kurum ve örgütlerin çıkardığı yasalar ya da uygulamalar çoğunlukla kadının aleyhine işlemiştir. Bu durum kadın-erkek ilişkilerinde kadınının erkek karşısında madun ve mağdur olmasına sebep olmuştur.

Özetle ifade edilebilir ki tarih boyunca bütün toplumlarda yasa koyucular kadın aleyhine birçok düzenleme yapmış ve kadın kimliğinin ikinci cins olmasına sebep olmuştur. Kadımlar erkekler elinden çıkan kanunlar ve çeşitli düzenlemelerle

çoğu zaman mağdur edilmiş ve hayatın birçok alanında yok sayılmasına sebep olunmuştur. Araştırmamızın bu aşamasından sonra eğitim hakkı, soyadı sorunu, politik katılım, miras hakkı, karı-koca ilişkileri, ekonomik katılım, beden politikası, kamusal yaşam ve suç-ceza ilişkileri gibi alanlarda cinsiyet eşitsizliği ve yasal düzenlemeler arasındaki ilişkiyi inceleyecek, kadının mağdur ve madun olmasına sebep olmuş çeşitli düzenlemeleri hem batılı toplumlar hem de Türk toplumu açısından ortaya koymaya çalışacağız.

1.1. Kadınların Eğitim Hakkı

Eğitim, insanoğlunun toplumsal hayata entegre olması, yaşadığı toplumun değerlerini edinip insani özellikler kazanmasını sağlayan bir süreç olması bakımından en temel ihtiyaçlardan biridir (Avcı, 2012). Fakat son birkaç yüzyıla kadar batılı devletlerde de Türk toplumunda da eğitim kurumları din merkezli olup, devletlerin, halkın eğitim seviyesini yükseltmek gibi bir kaygısı olmamıştır. Amerika ve İngiltere’de dini eğitim kurumlarının ve ev eğitiminin yerini yeni okulların almaya başlaması 1750’leri bulmuştur (Cubberley, 2004). Osmanlı’da da benzer şekilde halkın geneli için bir eğitim hizmeti verilmemiştir. İlköğretim düzeyinde Kur’an ve din eğitimi veren sıbyan mektepleri, yükseköğretim düzeyinde ise matematik, tıp, coğrafya, tarih, felsefe ve astronomi gibi derslerle birlikte tefsir, fıkıh, hadis, kelim gibi dini derslerin de verildiği ve özellikle dini ilmin ön planda olduğu medreseler hizmet vermiştir. Fakat medreselere sadece erkekler gidebilmiştir ve kız çocuklarının eğitimi için hizmet eden herhangi kurum olmamıştır (Akyüz, 1997). Russel, egemen güçlerin her dönem ve her koşulda mevcut düzeni sürdürmek amaçlı tedbirler aldığını ve bu nedenle kız ve erkek çocukların eğitiminin önemli ölçüde göz ardı edildiğini söyler (Russell, 2015). Batılı toplumlar da Osmanlı da geleneksel yaşam biçimlerinin devam ettirilmesi amacıyla politikalar geliştirmiş ve uzun yıllar boyunca kadına eğitim hakkı verilmemiştir. Batılı toplumlarda kız çocuklarının manastır eğitimi dışında eğitim alması politikacılar ve büyük kitleler tarafından eleştirilmiş ve şiddetle karşı çıkmıştır. Bu nedenle batılı devletlerde kadınların eğitim haklarından faydalanması yirminci yüzyılı bulmuştur (Sonnet, 2005). On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde bile Fransa’da kadınlar geleneksel modelde eğitim almaya devam etmiş, yeni reformlardan uzak durulmuş ve hâkim görüş pek değişmemiştir (Felski, 1995). Osmanlı’da ise kız çocukları yine batıda olduğu gibi geleneksel yöntemlerle yetiştirilmiş, kızların eğitiminden, genellikle ahlak ve ev eğitimi anlaşılmıştır. Bu nedenle her iki toplum tipinde kadınların okur yazarlık oranları erkeklere göre oldukça düşük seviyelerde kalmıştır.

Tanzimat Dönemi kız çocuklarının eğitimi konusunda bir dönüm noktası olmuş ve bu dönemde çeşitli eğitim imkanları tanınmıştır (Kurnaz, 1997). Osmanlı’da klasik medrese eğitiminin terkedilerek modern eğitim anlayışının benimsenmesinin ilk adımı olarak bilinen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1869 yılında düzenlenmiş ve bu düzenleme ile sıbyan mektepleri, kız ve erkek çocuklarına zorunlu hale getirilmiştir (Çağır & Türk, 2017). Bu okullarla çocukların dini eğitim almaları ve güzel

ahlak edinmeleri amaçlanmıştır. Cinsiyetçi ahlak eğitimleri verilmesine rağmen kız çocuklarının eğitiminin gündeme gelmesi ve kamusal alana dahil edilmesi bakımından önemli bir başlangıç olarak görülebilir. Bu nizamname ile kızların eğitimiyle ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmış ve öğretmen okullarının açılması kararlaştırılmıştır (Kodaman, 1999). Yine bu nizamname ile kız çocuklarına tarih, coğrafya, dil bilgisi, hesap işleri gibi birkaç genel kültür dersinin yanında din dersi, ev idaresi, dikiş nakış ve musiki gibi toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili çeşitli derslerin verilmesi kararlaştırılmıştır (Çağır & Türk, 2017). Nizamnameden birkaç yıl sonra kız ve erkek çocuklarının eşit eğitim hakkını mümkün kılan ve Osmanlı'nın ilk anayasası olma özelliğini taşıyan Kanun-i Esasi düzenlenmiştir. Düzenlemede eğitimle ilgili maddelere yer verilmiş ve tıpkı batılı devletlerde olduğu gibi kız ve erkek çocukların eğitim ortamlarının ayrı olmasına karar verilmiştir. Bu düzenleme ile kız çocuklarının okullaşma oranları bir anda artmasa da toplumun algısal hazır oluşunu sağlama bakımından önemli bir adım olmuştur.

Kadınlara eğitim haklarının tanınması tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yirminci yüzyılla birlikte hız kazanmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kadınların eğitimi konusunda önemli adımlar atılmış ve eğitim seviyelerinde hızlı bir artış dönemi başlamıştır. Zaman zaman yaptığı konuşmalarda kadınların eğitimine önem verilmesi gerektiğini söylemiş bu düşüncesini devlet politikalarına da yansıtmıştır. 1923 İzmir mitinginde M. Kemal'in Türk kadınına hitabından bir bölüm şöyledir:

Bugünün ihtiyaçlarından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini sağlamaktır. Bundan dolayı kadınlarımız da âlim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim derecelerinden geçeceklerdir. Sonra kadınlar, sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır (Taşkıran, 1973, s. 83).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan çeşitli düzenlemeler ve dönemin Cumhurbaşkanı Atatürk'ün söylemleri devletin uyguladığı genel politikanın kadınların lehine olduğunu göstermektedir. Fındıkoğlu, eğitim alanında yapılan yatırımlar ve atılan adımlar sayesinde eğitim, halkın tabanına yayılmıştır (Karaca, 2015). Fakat bu düzenleme ve politikalar bir taraftan kadınların eğitimi önündeki engelleri kaldırırken diğer taraftan da zaman zaman cinsiyet kimliklerinin inşa edilmesine zemin hazırlamıştır. Zira devlet, eğitimde fırsat eşitliği ilkesini benimsemiş olsa da bu anlayışı eğitim programlarına, ders kitaplarına ve eğitim politikalarına tam anlamıyla yansıt(a)mamıştır. Üstel, erken cumhuriyet dönemi ders kitaplarının kadın yurttaşla ilgili cinsiyetçi mesajlar verdiğini ve keskin bir özel alan-kamusal alan ayrımı yaparak cinsiyetçi iş bölümünü işaret ettiğini söyler (Üstel, 2008). Ders kitaplarında öğrencilere kadınların ve erkeklerin yaratılışlarıyla ilgili sorumluluklarının farkında olmalarına dayalı ve bunu bir görev dağılımı olarak kabul etmelerinin gerekliliğiyle ilgili görseller ve yazılı mesajlar işlenmiş, erkeğe kadını koruma görevi verilirken

kadın, namusla ilişkilendirilmiştir (Üstel, 2008). Helvacıoğlu da ders kitaplarının içerikleri ile ilgili araştırma yapmış ve benzer sonuçlar elde etmiştir. Kitaplardaki çeşitli resimler ve metinlerde, *baba evin reisi ve direği, anne ise onun yardımcısı ve ev işlerinden sorunlu kişi* olarak yansıtıldığı tespiti yapılmıştır (Helvacıoğlu, 1996). Benzer içerikler batılı devletlerin ders kitaplarında da görülmektedir. Alain Mouniotte (1996) Fransa’da yaptığı bir incelemede yurttaşlık ders kitaplarının kız ve erkek cinsiyetliyle ilgili cinsiyetçi mesajlar verdiğini tespit etmiştir (Üstel, 2008). Clark ve Mahoney (2004) Amerikan tarih kitaplarında kadınlara kadın aleyhine sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Yine Holmqvist ve Lisolette (2007) ders kitaplarını incelemiş ve cinsiyet eşitsizliğine sebep olacak mesajlar ve mesleki bakımdan çeşitli kalıp yargılar yansıtıldığını tespit etmiştir (Nurlu, 2018). Evans ve Davies (2000) yine başka bir çalışmada erkeklerle ilgili basmakalıp cinsiyetçi içerikler yansıtıldığını tespit etmişlerdir (Evans & Davies, 2000).

Erken cumhuriyet döneminde cinsiyetçi politikaya doğrudan veya dolaylı olarak hizmet eden bir başka uygulama da Kız Enstitüleri olmuştur. Sancar’ın da ifade ettiği gibi Kız Enstitüleri bir taraftan modernleşmeye diğer taraftan da kadınlara dişil beceriler kazandırılmasına hizmet etmiştir (Sancar, 2014). İlk kuşak Cumhuriyet kızları bu enstitülerle birlikte mesleki eğitimden önce ideolojik ve dişil kimlik eğitimi alarak toplumsal yapının oluşturulmasına katkı sağlamışlardır (Akşit, 2015). Bu eğitim kurumlarında kızlara cinsiyet rollerini pekiştirecek dikiş nakış, ev ekonomisi, yemek pişirme ve vatandaşlık eğitimi dersleri verilmiştir (Akşit, 2015). Bu sayede toplumsal anlamda kadın kimliğinin üzerine düşeni layıkıyla yapması sağlanmaya çalışılırken bir diğer yandan çağdaş kadın kimliği altına domestik bir özelliğinin yüklenmesine zemin hazırlanmıştır.

1.2. Bir Statü Aracı Olarak Mülkiyet ve Miras Hakkı

Ekonomik güce sahip olma bireyi güçlü kılmakta ve ona çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bu nedenle kadınla erkek arasındaki ekonomik unsurlara erişme ve faydalanma farklılıkları kadının erkek karşısında zayıf taraf olmasına sebep olan önemli bir diğer unsurdur. Batılı devletlerde de Türk toplumunda da yine diğer konularda olduğu gibi mülkiyet edinme ve miras konusunda da uzun yıllar boyunca eşit olmayan uygulamalar görülmüştür. Kadın, çeşitli yöntemlerle edindiği mülkiyeti kullanma hakkına sahip olamamış ve yetkisini babası ya da kocasına devretmek zorunda kalmıştır. Zira kadın hem eğitimsiz olduğu için para ve mirası yönetme konusunda yetersiz görülmüş hem de sosyal hayatı sınırlı olduğu için bunu yapması pek mümkün olmamıştır. Bu eşitsiz uygulama da kadının erkek karşısındaki statüsünün zayıflamasına ve ona bağımlı hale gelmesine sebep olmuştur. Bazı batılı devletler sadece bununla kalmamış çeşitli düzenlemelerle erkeğin otoritesini mutlaklaştırmak için kadınların resmi işlemler yapmasını kocasının iznine bağlamıştır. 1865 Pisanelli Yasası ile kadınların ticari faaliyetlere katılmaları, yasal işlemler yapmaları, çocuklarının vasisi olmaları ve mülkiyetini ve mirasını kullanmaları yasaklanmıştır (Grazia, 2005). 1791 Fransız Anayasası ile kadınların çeşitli hakları tanınmış evlilik ve miras konusunda önemli adımlar atılmış ve kadınların da mirastan eşit şekilde

faydalanmaları sağlanmıştır. Fakat zaman zaman geri adımlar atılmış ve aile mülkiyeti üzerinde erkeğe tam yetki verilerek kadının kendine ait malları kocasının himayesine devredilmiştir (Arnaud-Duc, 2005). İngiltere’de geleneksel yöntemlerden uzun yıllar boyunca vazgeçilmemiş ve kadınların mülk ve kazançlarının erkek hakimiyetinden kurtulması on dokuzuncu yüzyılın sonunu bulmuştur (Sohn, 2005). İngiltere’de kadının yasal kimliği erkeğin yasal kimliği içinde tanınmıştır. Ünlü İngiliz hukukçusu Blackstone *koca ile karı birdir ve bu bir kocadır* sözüyle dönemin İngiltere’sinin kadın politikasını yansıtmaktadır (Arnaud-Duc, 2005). Yüzyılın sonunda *Evlü Kadınların Mülkiyet Yasası* düzenlenmiş, bu düzenlemeyle kadının mülkiyet hakkı tanınmış ve sözleşme yapma hakkı verilmiştir (Sineau, 2005). Özetle Batılı devletlerde yakın tarihe kadar kadınların miras ve mülkiyet hakkı inanç sistemleri ve geleneksel yapının etkisinde kalmış, fakat günümüz toplumunda bu sorunlar tamamen çözülmüştür

Osmanlı toplumunda da benzer şekilde kadının, mülk ve miras konusunda erkeğin gölgesinde kaldığı söylenebilir. Fakat Osmanlı kadını erkeğin himayesinde olsa da batılı devletlerden farklı olarak mirastan pay alma ve mülk edinme hakkından mahrum bırakılmamıştır. Çünkü Osmanlı’da İslam hukuku uygulanmaktaydı ve Kur’an-ı Kerim miras konusuna net ölçüler belirlemiştir. Osmanlı kadını İslam hukukunun tanıdığı hakla evlendikten sonra mülkiyet kaybı yaşamamış ve kadınlar haklarını kocaya devretmek zorunda kalmadan hukuken mülkleri üzerinde tasarruf sahibi olabilmişlerdir (Akyılmaz, 2017). Osmanlı’da miras uygulamaları Kur’an-ı Kerim’in Nisa Suresi ilgili ayetine göre gerçekleşmiştir. Mirasın, kadın ve erkek ayrımı yapılmaksızın hak olduğunu ifade etmekle birlikte pay etme konusunda farklı ölçüler kullanılmıştır. Ayet, pay etme usulünden bahsetmiş ve erkeğin iki pay kadının ise bir pay alacağına hükmetmiştir. Fakat miras, ölen kişinin kız ve erkek kardeşleri arasında pay edilecekse cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit miras verilmesi emrolunmuştur. İslam dininde kadınla erkek arasında mirası pay etmede bir ayrım yapılmıştır fakat bu ayrım çeşitli koşullara bağlanmıştır.

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Yeni Türk Devleti’nin kurulması sonrasında medeni hayat ve hukuk sisteminde çeşitli düzenlemeler yapılmış, mülk ve miras konusu 1926 Türk Medeni Kanunu ile son halini almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türk Medeni Kanunu cinsiyet ayrımcılığına çağdaşlarında olduğu gibi net bir şekilde son vermiştir. Fakat kanunların kadına hak tanıdığı konular özellikle geleneksel toplumlarda halktan her zaman anında karşılık bulamamıştır. Miras ve mülk hakkı günümüz çağdaş toplumlarında bir sorun olmaktan büyük bir oranda çıkmış olsa da zaman zaman geleneksel yöntemlerin uygulandığı da görülebilmektedir. Buna rağmen cinsiyet eşitsizliğinin en büyük oranlarda çözüldüğü eşitsizliklerden birinin mülkiyet ve miras hakkı olduğu söylenebilir.

1.3. Kimlik Edinme Aracı Olarak Soyadı Uygulaması

Soyadı veya aile adı son birkaç yüzyıldır kullanılan ve bireyin ait olduğu aile veya akrabalık sistemini gösteren bir adlandırma biçimidir. Bu adlandırma yöntemi nüfusun artması, bireyin tanınmasının gerekli hale gelmesi, çeşitli resmi işlemlerdeki karışıklıkların önlenmesi ve akrabalık sistemlerinin oluşturulma ihtiyacının ortaya çıkması gibi birçok sebepten ötürü geliştirilmiştir. Dolayısıyla soyadı bireyin dahil olduğu grubu ifade etmekte ve sosyal kimliğinin belirlenmesi ve inşa olmasında etkili olmaktadır.

İnsanlar soyadını *doğum, evlenme ve değiştirme* gibi üç farklı yöntemle alırlar. Bunların dışında bir de soyadı uygulamasının başladığı dönemde vatandaşlara kendi soyadlarını tercih etme hakkına verilmiştir -ki buna da *seçme yöntemi* denilebilir. Bu yöntemlerin tamamında erkek egemen bir anlayış vardır ve kadınlar erkeklerle tabi olmak zorunda bırakılmıştır. Doğan çocuk babasının soyadını alır ve eğer çocuk erkekse hayatı boyunca soyadını değiştirmek zorunda kalmadan kullanabilir. Doğan çocuk kız ise yine babasının soyadını alır ve bu soyadı emanet olarak evleninceye kadar taşıyıp evlendikten sonra hayatına yeni giren bir başka erkeğin yani kocasının soyadını alarak yeni bir kimliğe bürünür. Kadının evlenmekle birlikte soyadını değiştirmek zorunda bırakılması uzun zaman çeşitli mağduriyetler yaşamasına ve bu anlamda kocasına tabi olmak durumunda kalmasına sebep olmuştur. Bu durum zamanla değişip yeniden düzenlenmiş olsa da geleneksel yaşam biçimlerinde ve toplumsal alışkanlıklarda hegemonik erkek modelinin yerleşmesi nedeniyle kültürel anlamda tam olarak ortadan kalkmış değildir.

Batılı devlerde yirminci yüzyıla kadar aile adı uygulamasında erkek egemen anlayış benimsenmiş ve ancak yirminci yüzyıl itibariyle aşamalı bir şekilde terk edilmiştir. Kanunlar açık şekilde erkek egemen sistemi desteklemiş kadının evlilik, aile kaydı, akrabalık sistemi ve kimlik edinme gibi konularda ikinci cins olmasına zemin hazırlamıştır. Almanya medeni hukuku 1794 yasası ile *evlenen kadın kocasının soyadını alır* hükmünü yasalaştırmış ve kadını soyadı ve aile kaydı bakımından erkeğe bağımlı hale getirmiştir. Yine 1896'da Alman Medeni Kanun'u ile yeniden düzenleme yapılmış ve aile kurumunun kocanın soyadıyla temsil edilmesi gerektiği hükmedilmiştir (Moroğlu, 1999). Devam eden aşamalarda tedricen soyadı konusunda eşitlik ilkesi benimsenmiş ve bu günkü halini almıştır. 1912 yılında yürürlüğe giren İsviçre, Fransa ve diğer birçok Avrupa ülkesinin Medeni Kanun'u kadını yine soyadı konusunda erkeğe bağımlı kılmıştır (Atasoy, 2015).

Türk Medeni Kanunu ile soyadı düzenlemesi 1926 yılında yapılmış ve 153. madde ile kadın soyadı konusunda kocasının himayesine verilmiştir. TMK 153: *Karı, kocasının aile ismini taşır*. Bu uygulama 1997 yılında değiştirilmiş ve kadına evlenme aşamasında eğer isterse kocasının yanında kendi soyadını da kullanma hakkı verilmiştir. TMK soyadı kanun maddesi ile karı koca ilişkileri ve akrabalık

sisteminde açıkça ve resmi bir dille hegemonik erkek anlayışını benimsemiştir. Kanunların soyadı konusundaki bu taraflı tutumu *doğumla soyadı edinme, soyadı değiştirme ve ilk defa soyadı edinme (soyadı seçme)* yöntemlerinde de görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti 1934 yılında soyadı düzenlemesi yapmış, bütün vatandaşların bir soyadı seçmesi istenmiş ve soyadı seçme hakkını kocaya vermiştir. Bu aşamada kadınların soyadı konusunda kanunen söz hakkı olmamış ve himayesinde olduğu erkeğe -babaya veya kocaya- tabi olmuştur. SK Md. 4: “*Soyadı seçme vazifesi ve hakkı evlilik birliğinin reisi olan kocaya aittir*”. Bir başka soyadı edinme yöntemi olan *soyadı değiştirme* usulünde de benzer bir tutum görülmektedir. Evli kadın tek başına soyadını değiştirme talebinde bulunamıyor, bu hak kanunlar tarafından erkeğe veriliyor. Erkek, soyadını değiştirdiği durumda karısı ve reşit olmayan çocukları da soyadını değiştirmek zorunda kalmaktadır (İlgöz, 2009). Kadın bu uygulamada erkek insafına terkedilmiş ve diğer soyadı edinme yöntemlerinde olduğu gibi yok sayılmıştır. Zaman zaman yaşanan çeşitli mağduriyetler olmuştur. Örneğin kariyer sahibi olan kadın soyadına marka değer kazandırmış ve kocasının soyadı değişikliği yapmasıyla birlikte bu anlamda kayıp yaşayabilmiştir. Bu nedenle söylenebilir ki, kadının yaşadığı mağduriyet sadece özel ve sosyal hayatla sınırlı kalmamış aynı zamanda hayatın diğer alanlarına da sirayet etmiştir.

Soyadı edinme denince akla ilk gelen uygulama *doğumla soyadı edinme* yöntemidir. Çocuk, doğar doğmaz ona ebeveynleri tarafında bir isim verilir ve anne-baba bu ismi seçme konusunda belli kriterler çerçevesinde özgürdür. Fakat çocuğa verilecek soyadı bellidir ve bu hak babaya aittir. Batılı devletlerde de Türk toplumunda da çocuklar uzun yıllar boyunca babasının soyadını kullanmıştır. Son yıllarda batılı devletler bu konuda çeşitli düzenlemeler yapmış ve erkek hegemonyasını nispeten ortadan kaldırmıştır. Fakat Türk toplumunda bu uygulama devam etmektedir ve bundan sonra da uzun yıllar boyunca devam edecek gibi görünmektedir. Bu aşamada soyadı uygulamasının gözden kaçan bir başka noktasına da dikkat çekmeye çalışacağız.

Çocuğa doğumla birlikte babanın soyadını vermenin yanında nüfus hizmetleri çerçevesinde babanın aile nüfus kaydına işleniyor. Bu da çocuğun baba tarafının akrabalık sistemine dahil edilmesi anlamına geliyor. Aynı durum evlenen kadın için de geçerlidir. Kadın, evlenmekle birlikte baba tarafının aile kaydından ayrılıp kocasının aile kaydına taşınır ve boşanma olmadığı sürece böyle devam eder. Eski akrabalık sisteminden ayrılan kadın yeni bir sisteme dahil olur ve bu durum zamanla oluşacak kimliğinde etkili olur. Bu konudaki düzenlemeler Nüfus Kayıt Hizmetleri Kanununda (NHK) yapılmıştır. NHK 23. Md: *Evlenen kadının kaydı kocasının hanesine taşınır. Kocasını ölen kadın yeniden evlenmedikçe ölen kocasının aile kütüğünde kalır. Ancak dilerse babasının kütüğüne dönebilir*” (Nüfus Hizmetleri Kanunu, 2006). TMK 23. madde ile yasa koyucu kadını akrabalık sistemlerinde de yine erkeğe tabi kılmış ve ataerkil sistemi resmi dille desteklemiştir. Bu durum çocuk

ve kadın açısından tek taraflı bir aile mensubiyeti durumu doğurmakta, çocuğu da kadını da erkeğin ailesi ve akrabalık sistemine daha yakın hale getirmektedir (Göztepe, 1999).

Soyadı düzenlemesinin ve aile nüfus kayıt işlemlerinin erkek merkezli olması nedeniyle bütün dünyada yirminci yüzyıl sonlarına kadar çocuğun velisi olarak baba kabul edilmiştir. Yine soyun babadan devam ettiği düşüncesi uzun yıllardan beri ve bütün toplumlarda hâkim düşünce olmuş, erkek cinsiyeti üstün cins olarak kabul edilmiştir. Aileler bu nedenle erkek çocuğu kız çocuğa göre daha fazla istemiş ve soyu, erkek çocuğun sürdürdüğünü düşünerek kızı ikinci plana atmıştır. Bu irrasyonel düşünce biçimi de hiç şüphe yok ki soyadı ve aile nüfus kayıt işlemleriyle yakından ilgilidir.

1.4. Politik Katılım Hakkı

Dünya devletlerinde on dokuzuncu yüzyıldan itibaren antidemokratik uygulamalar aşamalı bir şekilde terkedilmeye ve demokratik yönetim biçimleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Fakat halkın siyasi katılımı sürecinde çeşitli eşitsizlikler yaşanmış ve kadın kamusal alan özel alan ayrımında yine mağdur olan taraf olmuştur. Kadınlar, bugünün demokratik ülkeleri başta olmak üzere birçok dünya devletinde kamusal alanda yok sayılmış ve antidemokratik uygulamalara maruz kalmıştır. Eski Yunan kent devletlerinde kadınlar yurttaş sayılmamış ve batılı devletlerde uzun yıllar boyunca oy kullanma hakkı tanınmamıştır (Kışlalı, 1996). Kadın uzun yıllar boyunca politik katılım hakkından mahrum bırakılmış ve gerekçe olarak da *yetersizliği* gösterilmiştir. Oysa politik katılım yetersizliği sadece kadın cinsiyeti has bir durum değildir. Seçme seçil hakkı gündeme geldiği zaman erkeklerin yetkinlik durumu gündeme getirilmemiş ve politik katılım yetersizliği sadece kadına atfedilerek kamusal alandan uzak tutulmuştur.

Yirminci yüzyıldan itibaren aşamalı bir şekilde dünya devletleri kadınlara siyasi katılım hakkı vermeye başlamış ve bu durum yirminci yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Kadınların demokratik haklarına kavuşması hem uzun zaman almış hem de sancılı süreçler yaşanmıştır. Zira kadını özel alana hapseden geleneksel yapı siyasetin erkek yapısına uygun olduğu görüşünü savunmakta ve bu konuda kadının yetersizliğini savunmakta ıstar etmekteydi. Bu nedenle batılı devletler de dahil olmak bazı yönetimler kadının politik katılım hakları önündeki engelleri kaldırma ve ona kamusal alan yolunu açma konusunda isteksiz davranmış, karşı çıkmış ve ertelemiş, daha sonraki aşamalarda ise kadın lehine yapılan düzenlemeleri baskı nedeniyle gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla kadın lehine yasal düzenlemeler yapılırsa da bu durum siyasi partilerin politikalarına yansımadağı için günümüzde parlamentoların kadın politikacı oranları beklenen düzeye ulaşmamıştır.

Tablo 1. Dünya Parlamentolarında Kadın Üye Dağılımı

Yıl	1945	1955	1965	1975	1985	1995
Parlamento sayısı	26	61	94	115	136	176
Kadın Parlamenter (%)	3,0	7,5	8,1	10,9	12,0	11,6
Kadın Senatör (%)	2,2	7,7	9,3	10,5	12,7	9,4

Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009; TBMM, Ankara, 2009.

Tablo 1’den görüldüğü üzere kadın katılımının olduğu dünya parlamentolarının sayısında her dönem düzenli artışlar gerçekleşmiş ve yirminci yüzyılın sonuna gelindiğinde bütün dünya devletleri kadınların parlamentoya katılımlarını sağlamıştır. Fakat kadınların parlamentoya kabullerinin üzerinden yaklaşık yüz yıl geçmesine rağmen katılım oranlarında beklenen artışlar gerçekleşmemiş, %10 seviyesini geçememiştir. Değerlerin bu derece düşük seviyelerde kalması anlaşılması güç bir durumdur. Zira nüfusun %50 sini temsil eden kadınlar temsil hakkından mahrum olmakta ya da feragat etmektedir. Aslında bu tablo göstermektedir ki kadınların politik katılımı yasalara yansımış olsa da siyasal yaşama tam anlamıyla yansımamıştır. Bütün gelişmiş Batı ülkeleri kadına siyasal haklarından faydalanma özgürlüğünü henüz yakın zamanda vermiştir. Bu demokratikleşme süreci kimi ülkelerde iki aşamalı bir şekilde gerçekleşmiş, kimilerinde de sadece sözde kalmış, fiilen bu pek mümkün olmamıştır. Kadına siyasi hakların verilmesi konusunda İskandinav ülkeleri daha eşitlikçi bir politika benimsemişken ABD, İngiltere ve Fransa gibi demokratik olduğu düşünülen ülkelerde antidemokratik uygulamaların yasalardan çıkarılması zaman almıştır. Ayrıca bir kısım ülkeler kadının politik yaşama katılımını sadece yasal düzenlemelerde kabul etmiş fakat bunu parti ve devlet politikalarına yansıtmamıştır. Konu parlamentolarda gündeme geldiğinde uzun uzadıya tartışmalar yapılmış ve bazı ülkeler kadını değil sadece kanunu kabul etmekle kalmıştır. Yani yapılan yasal düzenlemeler politik yaşama yeteri kadar etki etmemiş ve yine parlamentolar erkek egemen bir yapıda olmaya devam etmiştir. Bugün dünya parlamentolarına bakıldığında kadın-erkek eşitliğini sağlamayı başaran ve kadına siyasal haklarını somut bir şekilde kullanma hakkını tam olarak verebilen bir devlet olmadığı görülmektedir (Sineau, 2005). Kadınlar, Avrupa ve Kuzey Amerika’da demokratik haklarını elde edebilmiş olsalar da politik alanda çok sınırlı bir rol aldıkları görülmektedir. Görünen o ki demokratik haklarını resmîyette elde etmenin yanında dışlama politikasına da karşı koymak zorunda kalmışlardır. Zira kadınlar, siyasi partilere kabul edilmelelerine rağmen üst yönetime çıkmakta oldukça zorlanmıştır (Sineau, 2005). Dünya genelinde parlamentolarda kadınlara siyasal katılım hakkı verilmesi bazı büyük devletlerde oldukça geç kalmış ve kadın parlamenter oranları da beklenen düzeye çıkmamıştır.

Bugünün en demokratik olduğu düşünülen ABD ve İngiltere gibi ülkelerde kadının politik katılım hakkının yasalaştırılması oldukça gecikmiş ve kadın parlamenterler oranı da düşük seviyelerde kalmıştır. Fakat İsveç, Hollanda, Norveç, Danimarka, Finlandiya ve İzlanda gibi Kuzey Avrupa ülkelerinde ise hem demokratik yaşama geçişten sonra kadınla ilgili düzenlemeler çok gecikmemiş hem de kadın parlamenter oranları tatmin edici seviyelere ulaşmıştır. Bu da göstermektedir ki bir kısım devletler politik yaşama kadını değil sadece kadınla ilgili kanunu benimsemiş, bunu devlet ve parti politikalarına yansıtmamıştır. Kadına politik katılım hakkını çeşitli baskılardan dolayı veren fakat kamusal alanda çalışma alanı oluşturmayan devletler politik yaşama kadını değil sadece kanunu kabul etmiştir. Gelişmiş batılı devletlerden bazı önemli örnekler şöyledir: İngiltere’de siyasi katılım hakkı her iki cinsiyete de aşamalı bir şekilde verilmiş 1918 yılında 30 yaş üstü kadınlara oy kullanma hakkı tanınmıştır. Kadınların tam yurttaşlık hakkını kazanmaları 1928 yılı düzenlemeleri ile mümkün olmuştur (Grazia, 2005). Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Fransa’da kadınların politik katılım hakkı parlamentoya gelmiş fakat kabul edilmemiştir. Konu 1925, 1932 ve 1935 yıllarında da parlamento gündemine getirilmesine rağmen ısrarla reddedilmiştir. Uzun yıllar boyunca tartışılan kadınların medeni hakları ancak 1938’de, siyasi katılım hakları ise 1944’te kabul edilmiştir (Grazia, 2005). Fransız hükümetlerinin kadınlara siyasi katılım hakkı tanımalarındaki isteksizliği yasal düzenleme sonrasında da devam etmiştir.

Osmanlı devletinde erkek egemen bir yönetim anlayışı vardı ve yönetim biçimi mutlak monarşiye dayalı olduğu için erkekler de dahil olmak üzere halkın genel anlamda politik katılım hakkı yoktu. On dokuzuncu yüzyılda Sened-i İttifak ile ilk kez padişahın yetkileri sınırlandırılmış ve ilk demokratik adım atılmıştır. Ardından Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile devam edilmiş ve 1876’ya gelindiğinde demokratik hayata atılan en büyük adım olan Kanuni Esasi düzenlenmiştir (Gümüş, 2008). Kanuni Esasi’nin kabulünün ardından ilke seçimler 1877’de yapılmış ve böylece Osmanlı toplumunda demokratik yaşam resmen başlamıştır (Sarıkoca, 2010). Kanuni Esasi demokratik uygulamaların ilk adımı olmak birlikte cinsiyet ayrımının yasa koyucu tarafından resmen başlatıldığı bir düzenlemedir (Yamaç, 2014). **Kanuni Esasi 65. Md.** *Heyeti Mebusan miktarı âzası tebaai Osmaniyeden her ellibin nüfus zükûrda bir nefer olmak itibariyle tertip olunur.* Bu kanun maddesiyle iktidar, siyasal yaşamda kadının varlığını resmen göz ardı etmiş ve *kamusal alanda cinsiyet ayrımı* devletin resmi söylemine dahil olmuştur. Türk toplumunda demokratikleşme ve politik katılım süreci Osmanlı döneminde başlamış, fakat bu sürece kadınlar dâhil edilmemiştir. Kadınların gerek Türk toplumunda gerekse diğer dünya ülkelerinde parlamentolara dâhil olmaları ve politik katılım haklarını elde etmeleri daha sonraki dönemlere ertelenmiştir. Türkiye’de bu anlamdaki asıl önemli ve büyük adımlar erken cumhuriyet döneminde atılmıştır (TBMM, 2009).

Yeni Türk devletinin kurulması ve rejimin değişmesiyle birlikte antidemokratik bir yöntem olan saltanatın yerine parlamenter sistem getirilerek demokratik-

leşme bakımından ikinci büyük adım atılmıştır fakat yine politik hayatta kadın, hesabın dışında tutulup yok sayılmıştır. Zira Yeni Türk Devleti Osmanlı'nın murisi olduğu için devlet geleneklerinde çeşitli benzerlikler görülmüş ve yeni kanunlarda yine kadının aleyhine işleyen maddeler yer almıştır. Devlet, halkın siyasi katılım hakkını ayırım yapmadan devam ettirmiş fakat kadını yok saymaya devam etmiştir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 10. md kadının siyaset dışı bırakan ilk yeni düzenleme olmuştur. *On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk meb'ûsan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir.* Bu düzenleme ile kadınların seçimleri katılımı resmen engellenmiş ve bu durum dört seçim dönemi boyunca devam etmiştir. 1924 Anayasasında 10. madde "*Her Türk, milletvekili seçimine katılma hakkına sahiptir*" biçiminde düzenlenmiştir. Kanun maddesi önce kadınların da seçime katılabileceği yönünde yorumlanmış ve itirazlar üzerine yeniden düzenlenerek "*On sekiz yaşını dolduran her erkek Türk, milletvekili seçimine katılma hakkına sahiptir*" şekline dönüştürülmüştür (Taşkıran, 1973). Kadınla erkek siyasal hayatta farklı statülendirilmiş ve bu eşitsizlik sosyal hayata da sirayet etmiştir. Siyasette yok sayılan kadının durumu daha sonra eve, çarşıya, pazara, mirasa, eğitime ve daha hayatın birçok alanına sirayet etmiştir.

Türk kadınının politik katılım hakkını elde etmesi büyük uğraşlar sonrasında ve aşamalı bir şekilde mümkün olmuştur. Birçok girişim parlamentoda reddedilmiş ve önce 1930 belediye seçimleri, ardından 1933 köy düzenlemesi ile muhtarlık ve ihtiyar heyetine girme imkânı ve sonrasında 1934 yılında Türk kadını demokratik katılım hakkını elde etmiştir (Taşkıran, 1973). Yasa koyucunun yaptığı düzenlemeler uzunca bir dönem kadının siyasi katılımını sağlamak için yeterli olmamış ve kadın, parti politikaları ve geleneksel yaşam biçiminin önüne koyduğu engellerle karşılaşmıştır. 1934'ten neredeyse 2000'li yıllara kadar kadının katılımı ile ilgili yasal düzenlemeler parti politikalarıyla desteklenmeyince işlevsiz bir kanun maddesinden öteye gidememiştir.

Tablo 2. 1934'ten İtibaren Kurulan Hükûmetlerin TBMM'de Kadın Milletvekili Sayıları

Dönemi	Yıllar	Toplam Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Oranı
5. dönem	1935-1939	399	18	% 4,5
6. dönem	1939-1943	429	16	% 3,7
7. dönem	1943-1946	455	16	% 3,5
8. dönem	1946-1950	454	9	% 2,0
9. dönem	1950-1954	472	3	% 0,6
10. dönem	1954-1957	535	4	% 0,7
11. dönem	1957-1960	575	8	% 1,3
12. dönem	1961-1965	450	3	% 0,7

13. dönem	1965-1969	450	8	% 1,8
14. dönem	1969-1973	450	5	% 1,1
15. dönem	1973-1977	450	6	% 1,3
16. dönem	1977-1980	450	4	% 0,9
17. dönem	1983-1987	399	12	% 3,0
18. dönem	1987-1991	450	6	% 1,3
19. dönem	1991-1995	450	8	% 1,8
20. dönem	1995-1999	550	13	% 2,4
21. dönem	1999-2002	550	22	% 4,0
22. dönem	2002-2007	550	24	% 4,4
23. dönem	2007-2011	550	50	% 9,1
24. dönem	2011-2015	550	79 ²	% 14,36
25. dönem	2015-2015	550	98 ³	% 17,82
26. dönem	2015-2018	550	81 ⁴	% 14,73
27. dönem	2018-	600	104 ⁵	% 17,33

Kaynak: Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenteler 1935-2009; TBMM, Ankara, 2009

Tablo 2’de de görüldüğü gibi kadınların ilk kez katıldığı milletvekili seçiminde 18 kadın vekil olarak parlamentoya girmeyi başarmıştır. Sonraki iki seçimde sayıda önemli bir azalma olmamışsa da beklenen artış da yaşanmamış. 1946 seçimleriyle birlikte Türkiye çok partili düzene geçmiş ve partiler arası mücadeleler kadın politikacı sayıları üzerinde etkili olmuş ve sayıda dikkat çekici bir azalma yaşanmıştır. Bu durum 21. dönem milletvekili seçimine kadar devam etmiş uzun yıllar boyunca partiler kadın parlamentelere mesafeli yaklaşmıştır. 21. dönem milletvekili seçimlerinin ardından kadın parlamenter sayılarında düzenli artışlar yaşanmış ve 24. dönemden itibaren kadın katılım oranı ortalama olarak %15 civarına erişmiştir. 2000’li yıllardan sonra dünyadaki çeşitli gelişmelerin ve Türk siyasetindeki bir kısım normalleşmelerin de etkisiyle kadın katılımında önemli artışlar olduğu görülmektedir. Fakat söz konusu durum diğer dünya ülkeleriyle karşılaştırıldığında katılım oranlarının ortalamanın altında olduğu görülmektedir.

1.5. Evlilikte Karı-Koca Hukuku

Kadın ile erkeğin evlenmesi, ortak bir yaşam süreci ve alanı başlatmaktadır. Çiftler bu birlikteliğin başlamasıyla birlikte birey olmaktan çıkıp kolektif bir yapının

²https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BUL-TENI/2469_2011_0000_0171_0000/0027.pdf

³http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/7Haziran2015/2015MV_yas_cinsiyet_egitim_dagilimi.pdf

⁴ <http://www.ysk.gov.tr/tr/1-kasim-2015--26-donem-milletvekili-genel-secimi/3413>

⁵ <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/2018CBMV-MVCinsiyet.pdf>

kolektif benliğe sahip birer unsur haline gelirler. Bu nedenle artık kişisel özelliklerini bir kenara bırakıp normatif davranışlar sergilemeye başlarlar. Evlilik işleminin ardından oluşan bu yapı, çeşitli kurallar belirlemek ve bunlar sayesinde varlığını sürdürmek zorunda kalır. Yönetim organları kadınla erkek arasında gerçekleşen bu birliktelikte kadının, kocasına dahil olmasına destek vermiş ataerkil bir yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çiftlerin evlenmesi, boşanması, ikamet yerleri, evin reisliği, akrabalık sistemi gibi konularda düzenlenen kanunlarda erkek yanlı bir anlayışın olması kadın aleyhine çeşitli eşitsizlikler doğurmuştur. Bu eşitsizliklerin uzunca bir dönem uygulanmasına ve kadının kendi kaderine razı olarak pasifleşmesine temel sebep kanunlarla desteklenmesi olmuştur.

Yakın zamanlara kadar doğu-batı ayrımı olmaksızın evlenme merasimleri din görevlileri tarafından gerçekleştirilmiş ve aile kurumları din gelenekleri tarafından düzenlenmiştir. Kadın, geleneksel yapının etkisinde kalan evlilik merasimlerinde alınıp satılan bir nesne muamelesi görmüş ve bu durum evlendikten sonra da devam etmiştir. Germen hukukunda koca, karısının velayetini ailesinden ya da babasından alarak onu bir nevi satın almış ya da sahiplenmiştir. Yine bir başka gelenekte koca hiçbir gerekçe göstermeden ve herhangi bir gelir taahhüdünde bulunmadan boşama hakkına sahip olmuştur (Sot, 2015). 1816'da Fransa'da boşanma dinsel nedenlerden dolayı yasaklanmış ve bu yasak 1884'e kadar sürdürülmüştür (Arnaud-Duc, 2005). Napoleonik Avrupa'da kadınların medeni hakları 1804 yılında çıkarılan kanunla düzenlenmiş ve bu düzenlemeyle kadınlar tıpkı küçük bir çocuk gibi kocasına tabi kılınıp siyasi haklarından mahrum bırakılmıştır (Sineau, 2005). Yine 1800'lerin sonlarında Norveç, Alman ve İtalyan medeni kanunlarında yasaların temelinde kocanın hükümranlığı anlayışı benimsenmiştir (Arnaud-Duc, 2005). Fransa Medeni Kanun'u 213. madde kadını kocasına itaat etmek zorunda bırakmıştır: "*Bir koca karısını korumakla, bir karı, kocasına itaat etmekle yükümlüdür*". Napoleon, bu maddenin düşünlerde okutulup geline aşağılık duygusunu hatırlatmak ve kadının erkeğe bağlı olduğunu unutturmamak gerektiğini söylemiştir (Arnaud-Duc, 2005).

Batı toplumlarında da Türk toplumunda olduğu gibi yasalar ve gelenekler kocaya karısı üzerinde çok geniş bir yetki tanımış ve onu kadının efendisi ilan etmiştir. Koca, karısının davranışlarını denetlemeye yetkili ve yetkinliği olan asil bir varlık olarak görülmüş, gerektiğinde zor kullanma hakkı da verilmiştir. Bacon'un aktardığına göre 1840'ta bir yargıç bir kocaya karısını dövme ve gerek gördüğü takdirde hapsedme yetkisi vermiştir (Arnaud-Duc, 2005). Kadın, kocanın kölesi gibi görülmüş ve terbiye edip yola getirme sorumluluğu erkeğe verilmiştir. Bu yetkinin erkeğe bir yargıç ya da bir yasa koyucu tarafından verilmesi kadının erkek karşısında dirayetini düşürmüştü ve tamamen teslim olmasına etki etmiştir. Yargıçlar kocalara, eve gelmeyen eşlerine zor kullanma, kadının gelirine ve elbiselerine el koyma ve haczetme, onu eve dönmeye zorlama, kabul etmezse aç bırakma yetkisi vermiştir (Arnaud-Duc, 2005). Ayrıca kadının yaşayacağı yeri belirlemek de erkeğin yetkileri

arasında olmuştur. 1900'e kadar Almanya'da bir koca, karısının nerede yaşayacağına karar verebilme, kabul etmediği zaman zor kullanma veya dava açma haklarına sahip olmuştur (Arnaud-Duc, 2005). Fransız kadınlara 1907'de kazançlarını kontrol etme, 1920'de kocalarından izin almadan sendikalara kaydolma hakkı, 1927'de yabancı erkeklerle evlenme hakkı ve 1938 yılında ise mahkemelerde tanıklık yapma, diploma alma, banka hesabı açma ve resmi işlemlere katılma hakkı verilmiştir. (Sohn, 2005). 1960'lardan itibaren karı-koca eşitleme çabaları hız kazanmış 1970 yılında aile reisliği görevi babadan alınmış ve 1980'de aile mal varlığı üzerinde karı-kocanın hakkı eşitlenmiştir (Sineau, 2005).

Osmanlı toplumunda karı koca ilişkileri İslam hukuku üzerinden şekillenmiş, yenileşme adımları ancak Tanzimat'la birlikte atılmaya başlanmış ve bu dönemlere kadar aile yapısının tek hâkimi erkek olmuştur (Tayanç & Tayanç, 1981). Türk toplumunda öteden beri eş seçme, geleneksel yöntemlerle gerçekleşmiş ve evlenecek çiftler için aileler aracı olmaktan öte baş aktör olmuşlardır. Kimin kimle evleneceği, çiftlerin birbirlerine uygun olup olmadığı, nasıl ve nerede yaşayacakları ve daha birçok husus aileler tarafından belirlenmiş, çiftlerin genellikle fikri alınmamış, fakat bu kurallar kızlar aleyhine daha iyi işlemiştir. İslam geleneklerine göre Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesi yasaklanmış ve bu durum erkek için geçerli olmamıştır (Tayanç & Tayanç, 1981). 1869'da düzenlenen Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi ile müslim-gayrimüslüm ayrımı ortadan kaldırılıp Osmanlı kadınlarının yabancı uyruklu bir erkekle evlenmesi durumunda Osmanlı tabiiyetini kaybedeceğine dair düzenleme yapılmıştır (Kurnaz, 1997).

Osmanlı'da aile kurumunun devletin kontrolüne alınıp keyfiyetten çıkarılması 1917 Aile hukuku Kararnamesi ile mümkün olmuştur (Fındıkoğlu, 1947). Bu kararname özellikle kadının çeşitli mağduriyetler yaşamasına sebep olan evlenme ve boşanma işlerine bir düzen getirmiş, kadının kocası karşısında çeşitli haklar elde etmesi sağlanmış ve aile kurumuyla ilgili çeşitli standartlar oluşturmuştur. Yine çok eşlilik ortadan kaldırılmasa da erkeklerin ikinci evliliklerini mevcut eşlerinin onayına bağlanmış ve bu şekilde kadın ikinci evlilik konusunda muhatap alınmıştır. Kadının için onur kırıcı olan bu konu ile ilgili yapılan düzenleme yetersiz olsa da devletin konuya el atması ve aile kurumunun düzenlenmesi bakımından önemli bir adım olmuştur. Yine Aile Kararnamesi'nde boşanma işleri de düzenlenmiş ve kadınlara boşanma süreçlerinde söz hakkı verilmeye başlanmıştır. İktidarlar ve toplumlar boşanma süreçlerinin her zaman önünü kesmeye çalışmış ve durum çoğunlukla kadınların bir kısım mağduriyetler yaşamasına sebep olmuştur. Boşanma gerçekleşikten sonra da toplumun, boşanmış erkek algısıyla boşanmış kadın algısı birbirinden farklı olmuş ve yine kadın *ayıplı bir iş* yapmış muamelesi görmüştür (Maydaer, 2007).

Aile Hukuku kararnamesi 126. madde ile boşanma konusuna açıklık getirilmiş ve kadına çeşitli hallerde kocasına boşama hakkını vermiştir. Fakat konusunun düzenlenmiş hali bile kadının boşanma konusundaki çaresizliğini gözler önüne sermektedir.

AHK 126: “Bir kadının zevci ihtifa veyahud müddet-i sefer veya daha karib bir mahalle giderek tagayyüb edip veya mefkûd olup nafaka tahsili müteazzir olur ve zevcesi tefriki taleb ederse hâkim tahkikat-ı lâzıma icrasından sonra beynlerini tefrika hükmeder” (Aile Hukuku Kararnamesi, 1917). (Bir kadının kocası saklanır, kaybolursa veya hayatta olduğuna dair bir işaret olmazsa nafaka tahsilinde aksamalar olur ve kadın ayrılma taleb ederse hâkim boşanmayı onaylayabilir).

Cumhuriyet Türkiye’sinde karı-koca ilişkileri 1926 Türk Medeni Kanunu’nun çeşitli maddelerinde ele alınmış ve kadının aile kurumunda varlığı devlet eliyle kabul edilmiştir. Fakat yine de kanunlar erkek egemen aile yapısını kat-i bir dille benimsemiş ve erkeği lider olarak belirleyerek kadının çeşitli durumlarda kocasına tabii olduğuna hükmetmiştir. TMK 152-160 arası maddeler karı koca ilişkilerini düzenlerken erkek yanlı davranmış ve eşitsizliklerin çağdaş Türk toplumunda da devam etmesine zemin hazırlamıştır.

MK 152: “Koca, birliğin reisidir. Evin intihabı karı ve çocukların münasip veçhile iâşesi, ona aittir” şeklindedir. (Koca, ailenin reisidir. Evin seçimi, karı ve çocukların geçimi ona aittir.)

MK 153: “Karı, kocasının aile ismini taşır. Kadın, müşterek saadeti temin hususunda gücü yettiği kadar kocasının muavin ve müşaviridir. Eve, kadın bakar.

Madde 154: “Birliği koca temsil eder. Mallarını idare hususunda karı-koca hangi usulü kabul etmiş olursa olsun koca, tasarruflarından şahsen mesul olur.

MK 156: “Karı, kanunen haiz olduğu temsil salâhiyetini sui istimal eder yahut kullanmaktan aciz olursa koca, bu salâhiyeti kendisinden tamamen veya kısmen nez edebilir.

Madde 152 ile devlet söyleminde erkek, ailenin reisi olarak ilan edilmiş ve erkeğe evin geçimi, kadın ve çocukların bakım ve ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu verilmiştir. Madde, ataerkil geleneği desteklemekte ve kadın erkek eşitsizliğine zemin hazırlamaktadır. Kadın, bu madde ile erkeğin himayesine sokulmuş ve erkek, ailenin mutlak lideri olarak kabul edilmiştir (Tayanç & Tayanç, 1981). Devamında 153. madde ile kadın, soyadı konusunda erkeğe tabi kılınmış, aile yaşantısında kocasına muavin olarak atanmış ve ev işlerinden sorumlu tutulmuştur. Bugünün çağdaş toplumlarında kadınların ikinci vardiya olmaya devam eden ev içi sorumluluklar medeni kanun maddeleri ile ve devlet diliyle yine ve yeniden kadınların sorumluk alanı olarak ilan edilmiştir. 154 ve 156. maddeler de açık bir dille kadın aleyhine işleyecek süreçlere yol açmıştır. Erkek yeniden aile birliğinin resmi temsilcisi haline getirilmiş ve mal idaresi ona bırakılmıştır. Her ne kadar yeni düzenlemelerle bu tür maddeler değiştirilse de şayet toplum tarafından alışkanlık ve gelenek haline gelmişse kanunların bazen kesin bir çözüm olamamaktadır. Bu nedenle bugünün geleksel toplumlarında kadın aleyhine işleyen bir kısım aile içi uygulamaların ortaya çıkmasında bu tip yasal düzenlemelerin de etkili olduğu söylenebilir.

Özetle, neredeyse tüm zamanlarda, aile kurumu ve karı-koca ilişkilerine baktığında geleneklerin ve yasal düzenlemelerin hegemonik erkek modelini destekleyerek kadınların aleyhine işleyen alışkanlıkların ortaya çıkmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Egemen söylem, kadını erkeğe bağımlı hale getirirken erkeği de kadından sorumlu hale getirmiştir. J. S. Mill'in ifadesiyle, erkek çeşitli kurumların kendine verdiği güçten etkilenerek bünyesinde bencil tohumların uyandırmış (Mill, 2016) ve aile ilişkilerinde tek taraflı bir eşitsizliği inşa etmiştir. Türk toplumunda önce Aile Hukuku Kararnamesi daha sonra da Türk Medeni Kanunu ile eşitlik ilkesi tedricen benimsenmiş olsa da çıkarılan kanunlar erkek yanlı olmaya devam etmiştir. Bu durum yirminci yüzyıl boyunca devam ederek çağdaş yaşamda da eşit olmayan ilişkilerin devam etmesine ve sonraki nesle aktarılmasına sebep olmuştur.

1.6. Beden Politikası ve Kamu Yaşamı

Gelenekler ve iktidarlar bireyin bedeni üzerinde tahakküm gücüne sahip olmuş ve onu çeşitli yöntemlerle terbiye etmeye çalışmıştır. Fakat bu terbiye ve tahakküm gücü özellikle kadın üzerinde daha iyi işlemiş ve kadın bedeni kamusal bir malzeme haline gelmiştir. Oysaki beden kişinin özeldir ve erkek beden ile dişi beden biyolojik anlamda neredeyse aynıdır. Fakat toplumlar, inanç sistemleri ve geleneklerin etkisiyle kadın bedenine daha farklı anlam yüklemiş ve bu nedenle daha fazla müdahale etme gereği duymuştur. Kadın bedeni, dahil olduğu gurubu, aileyi, inanç sistemini ve diğer sosyal yapıları ilgilendiren kamusal bir malzeme olmuştur. Bu nedenle kanunlar, gelenekler ve inançlar kadın bedeninin sınırlarını erkeğe göre daha keskin çizgilerle belirlemiştir.

İktidarlar, gelenekler ve inanç sistemleri bedeni kontrol etme konusunda kadın karşısında daha kararlı davranırken erkeğe karşı daha esnek olmayı tercih etmişlerdir. Dinlerin insanlardan beklediği şeylerin büyük çoğunluğu beden merkezli olmuş ve bedenle ilgili kurallar konmuştur (Okumuş, 2015). Dinler müntesiplerinden bedenlerini sakınmalarını ve terbiye etmelerini istemiştir. Benzer şekilde ideolojiler ve siyasal sistemler de beden üzerinden denetim mekanizması oluşturmaya çalışmıştır (Okumuş, 2015). Kadın bedenine daha fazla cinsel anlam yüklendiği ve namus kavramı özellikle kadınla ilişkilendirildiği için kadının örtünme biçimi erkeğe göre daha fazla kamusal sorun haline gelmiştir.

Günümüzde geleneksel toplumlar eski alışkanlıklarını nispeten sürdürmekteyken batılı devletlerde beden tahakkümü konusunda daha eşitlikçi bir tutum sergilenmeye başlanmıştır. Fakat her iki toplum tipi de geçmişte kadın üzerinde benzer beden politikaları uygulanmıştır. Floransa'da erkekler evlendikten belli bir zaman sonra karılarının renkli elbise giymelerini yasaklayıp siyah elbise giydirmeye hakkına sahip olmuştur (Hughes, 2005). Rönesans döneminde kadınların kıyafetleri iffet anlayışı üzerinden düzenlenmiş ve kadınlar, kıyafetleriyle hem kendilerinin hem de ailelerinin namusunu korumuştur (Grieco, 2005). On altıncı ve on yedinci yüzyıllar sınırlamaların yüksek olduğu dönemlerken on sekizinci yüzyılda sükülleşmenin de

etkisiyle eski alışkanlıklar terkedilmiş ve beden politikası konusunda kadın-erkek ayrımları büyük oranda ortadan kalkmıştır (Grieco, 2005).

Geleneksel bir yaşam biçimine sahip olan ve inanç sistemlerinin, toplumsal yaşamı ve bireysel davranışları önemli ölçüde etkilediği Türk toplumunda beden politikası, giyinme pratikleri ve özel alan-kamusal alan ayrımları üzerinde İslam hukuku etkili olmuştur. İslam dini insanların giyim kuşam ve davranışlarına belli kurallar koymuş kadın ile erkeğe bu konuda ayrı ayrı hitap etmiştir (Mutaf, 2015).

Mümin erkeklere bakışlarını kısımlarını ve edep yerlerini açmaktan ve zinanadan korunmalarını söyle... (Nur 30/3).

Mümin kadınlara da bakışmalarını kısımlarını ve edep yerlerini günahattan korumalarını söyle, yine söyle ki görünen kısımları müstesna olmak üzere ziynetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini yakalarının üzerine örtünler. (Nur 31/3).

İslam dini açıkça kadınla erkeği zina ve edepli giyinme konusunda bir tutmuş, erkeğe ayrıca bir özgürlük hakkı vermemiştir. Fakat Osmanlı'da çıkarılan fermanlar ve yapılan düzenlemelerde sadece kadınların kıyafetlerinden ve davranış edebinden bahsedilmiş, erkekle ilgili dikkate değer bir yaptırıma gerek duyulmamıştır. Kadınların giydikleri ferace, peçe ve yaşmak gibi kıyafetlere zaman zaman çeki düzen verilmiş, hatta renklerine dahi müdahale edilmiştir (Taşkiran, 1973).

11 Haziran 1726'da bir ferman; Bazı kadınların yabancı kadınlar gibi giyindiğini, ziynetlerini gösteren kıyafetler tercih ettiklerini, şapka taktıklarını ve bu şekilde de namuslu kadınlara kötü örnek olduklarını, bu ve bunun gibi süslü kıyafetlerin israfa neden olduğunu, halk arasında farklılıklara sebep olduğunu, durumu iyi olmayan ailelerin kadınlarının kıyafetiyle diğer kadınlardan ayırt edilebildiğini ifade etmiştir. Bu nedenle büyük yakalı feraceler, uzun yemeni ve uzun şerit kullanmak yasaklanmış, bu tip kadınlara müsaade edilmemesi için mahalle imamı ile terzilere kesin talimat verilmiştir (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015).

1797 yılında Sultan III. Selim, sadrazama yazdığı bir **hatt-ı hümayun** ile tebdil-i kıyafet gezerken kadınları gördüğünde kıyafetlerinden ve süs eşyalarından rahatsızlık duyduğundan bahsetmiş, kadınların kıyafetleri konusunda rahatsızlığını dile getirmiş ve çekidüzen verilmesine dair talimatlar vermiştir. Talimatnamede kadınların çarşı pazarda açık kıyafetlerle gezmeleri, pardösü, eşarp, giyinme biçimleri ve mücevherlerine dikkat etmeleri, açık renk kıyafetler tercih etmemeleri ve terzilerin de kadınlara bu tip kıyafetler dikmemeleri emredilmiştir. Bu şekilde gezenlerin edepsiz kadın olarak değerlendirilip zabıtaının çarşı pazarda yakaladığında süs ve kıyafetlerini kesecekleri bildirilmiştir (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015).

Fermanlarda devletin en yüksek makamı olan padişahın ağzından kadınlara edep dersi verilmiş, kadının kıyafetleriyle namus kavramı ilişkilendirilmiş ve hem kadınla erkek arasında hem de Müslüman kadınla gayrimüslim kadın arasında ayırım yapılmıştır. Bu ayırım göstermektedir ki Osmanlı toplumunda beden politikası tebaa

merkezli değil inanç merkezli yürütülmüştür. Bu tutum sadece bedenle sınırlı kalmamış aynı zamanda kadınların çeşitli mekanları ve taşıtları kullanımı yasaklanmış ve sosyal hayatta önemli derecede sınırlandırılmıştır. Kadınların geceleri yalnız başlarına dışarı çıkması yasaklanmış, aksini yapanlara zabıta memurları müdahale etmiş ve eğer iffetli bir kadınsa güvenliği sağlanarak evine dönmesi sağlanmıştır. Fakat dışarda yakalanan kadınların iffetli olmadığı tespit edilirse çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır (Alkan, 1990). Yasa koyucu, kadını ahlaksızlığın temel sebebi olarak görmüş, toplumun algısının kadın aleyhine yapılanmasına sebep olmuş ve söz konusu ahlaksızlığın bir başka tarafı olan erkeğe adeta serbest dolaşım hakkı verilmiştir.

Yirminci yüzyıla gelindiğinde Yeni Türkiye Cumhuriyeti birçok alanda olduğu gibi kılık kıyafet ve sosyal yaşamda da çağdaş yaşama uygun adımlar atıp çeşitli düzenlemeler yaptı. 1925 şapka ve 1934 yılında kılık kıyafet kanunları düzenlendi ve bu kanunlarda kadın-erkek ayırımından vazgeçilip eşitlikçi bir tutum sergilendi. Aynı zamanda kadınların kamusal alan sınırlamalarında da vazgeçildi ve Türk kadını artık sosyal yaşamda da var olmaya başladı. Fakat ilerleyen zamanlarda Türk siyasetinde laiklik kavramının siyasi partiler tarafından amacının dışında yorumlanmasıyla birlikte Türk kadını yeniden siyasi figür haline geldi. Kadınların kamusal alanda örtünme biçimi *siyasi ve ideolojik temsil* olarak değerlendirildi ve laiklik ilkesine aykırı olduğu düşünüldü. 1980'lerden sonra kadınların örtünme biçimi mütemadiyen devletin gündemine getirildi ve uzun yıllar boyunca kadınlar örtünme biçiminden dolayı kamusal alandan uzak tutulmaya çalışıldı. Bununla birlikte beden politikası kadın-erkek eşitliği ekseninden çıkıp kadınlar arasında da eşitsizlikler doğurmaya ve bu nedenle eğitim, kariyer, ekonomik katılım vb. birçok alanda mağduriyetler yaşanmasına sebep oldu.

24 Aralık 1986'de YÖK yayınladığı genelge ile üniversitelerde türban yasası getirdi ve türban takmayı kınama cezası gerektiren bir suç haline getirdi (Gemalmaz, 2005). Konu dönemin ağır koşullarına ve askeri vesayete rağmen TBMM gündemine taşınmış ve 1988 yılında yükseköğretimde eğitim gören kız öğrencilerin inançları gereği örtünebilmesini mümkün kılan kanun çıkmıştır. Ancak kanun Cumhurbaşkanı engeline takılmış ve konu adeta bir kördüğüm haline gelmiştir (Armağan, 2010). Yine aynı konu 28 Şubat döneminde Türk kadını için bir sorun olarak yenilenmiş ve konu irtica ile mücadele kapsamında değerlendirilerek türbana karşı net bir tavır daha alınmıştır. Bu toplantıda türban meselesiyle ilgili olan kararlardan biri şöyledir:

Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdaş bir görünüme yöneltmek uygulamalara mâni olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

MGK'nın bu kararıyla kadının inanç ve kıyafet özgürlüğü elinden alınmış, kadınlar yine ve yeniden bedeni üzerinden siyasi malzeme olmakla karşı karşıya kalmıştır. Bunun üzerine durumdan vazife çıkartan İstanbul Üniversitesi Rektörü 23

Şubat 1998 tarihinde bir genelge yayımlanmış ve üniversitesinde başörtüsünü yasaklamıştır (Genç & İlhan, 2012). Yasaklar sadece üniversite alanlarında geçerli olmamış bir kısım kamusal alanlarda da uygulanmıştır. Bu tip uygulamalar 2010 yılına kadar devam etmiş ve dönemin iktidarı tarafından atılan adımlar ve yapılan düzenlemelerle tedricen çözülmüştür.

Özetle ifade edilebilir ki, beden politikası konusunda net bir Doğu-Batı ayrımı yapmak mümkündür. Batı toplumları önceleri kadınlara kıyafetle ilgili çeşitli sınırlamalar getirirse de on dokuzuncu yüzyıldan itibaren kadın bedeni resmi bir dille devletin gündemine taşınmamış ve bu anlamda kadın-erkek eşitliği sağlanmıştır. Fakat aynı konu Türk toplumunda uzun yıllar boyunca toplumun ve devletin gündeminden çıkmamış kadın aleyhine zaman zaman eşitlik ilkesine aykırı yasal düzenlemeler yapılmıştır.

1.7. Ekonomik Katılım ve Fırsatlara Erişme

John Stuart Mill kadınların mesleklerden menedilmesinin toplumsal faydadan ziyade erkek hegemonyasının bir sonucu olduğunu söyler. Toplumun erkek iş gücüne ihtiyacı olduğunu gibi kadın iş gücüne de ihtiyacı vardır. Zira kadınların yetenekli olduğu birçok alan vardır ve bu yeteneklerini kullanıp mesleğe yönlentmeleri toplumun yararına olacaktır. Fakat kadınlar bir kısır döngü içine hapsedilmiş ve aile çevresi dışında bütün yaşam alanlarının kapıları kapatılmıştır (Mill J. S., 2017).

Orta Çağ'da kadın ekonomik olarak babası ya da kocasına bağımlıydı ve bu nedenle hayatındaki egemen erkeğe itaat etmesi gerekirdi (Hufton, 2005). Kadının çalışması doğasına aykırı görülmekteydi, çalıştığı zaman da erkeklere kıyasla daha düşük ücretler almaktaydı. Zira erkeğin geçindirmek zorunda olduğu bir ailesi vardı ama kadının böyle bir zorunluluğu yoktu (Hufton, 2005; Scott 2005). Sanayileşmeyle birlikte kadının çalışma ve mesleklere katılma aşamaları bir şekilde gerçekleşmiştir. Kadınlar önceleri dadı, hizmetçi aşçı, terzi ve dantelci gibi meslekleri yapmış, fakat sanayileşmeyle birlikte çeşitli iş kollarında *düşük ücretle* çalışmaya başlamışlardır. Ücretli çalışma geleneği henüz yerleşmemiş olan toplumlarda kadınların çalışması hoş karşılanmamış, hatta çalışan kadınlara sert eleştiriler yöneltilmiştir (Scott, 2005).

Mussoline ataerkil bir yönetim biçimini savunmuş ve kadınların aleyhine olacak çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır (Grazia, 2005). Mussoline İtalya'sı otokratik yönetim anlayışını ekonomik yaşama yansıtmış ve kadın emeğinin vurguncululuğuna sebep olacak sonuçlar ortaya çıkmıştır. 1919 tarihli Sacchi Yasası, kadınlara silahlı kuvvetler, yargı ve diplomatik görevler hariç devlet işlerinin uygun olacağı düşüncesindeydi (Grazia, 2005). Fakat sonuç olarak diktatör yönetim anlayışı kadınların iş piyasalarında erkeklerle mücadele etmesini engellemeye çalışmış, çalışma hayatını kadının bir atlama tahtası olarak kullanmasına engel olmak istemiştir (Grazia, 2005). Yine geleneksel yönetim anlayışını uzun bir dönem sürdürmüş ve kadın

politikalarını geliştirme konusunda direnerek geç kalmış bazı Avrupa ülkeleri Almanya, İngiltere, Rusya ve Fransa'dır. Nazi Almanya'sında benzer şekilde ırkçı politikalar benimsenmiş ve kadınlar bu politikanın birer figüranı olarak görülmüştür. Devlet politikaları cinsiyetçi ayrımlar yapmış ve kadın bedeni üzerinden öjeni politikası uygulanmaya çalışılmıştır (Bock, 2005).

Osmanlı kadını, feminen meslek olarak ifade edilen ebelik, çamaşırcılık, hattatlık ve çeşitli ticari işlerde çalışmaktaydı ve eğitilmiş meslekler erkekler tarafından yapılmaktaydı. Fakat Birinci Dünya Savaşı sırasında erkeklerden boşalan yerler kadınlar tarafından doldurulmaya başlandı ve kadınlar aşamalı bir şekilde çeşitli meslek alanlarında çalışma fırsatı buldu (Taşkiran, 1973). Bu dönemde kadınlar postane ve maliye gibi kurumlarda memurluk yapma fırsatı buldu ve diğer bazı kadınlar da kocaları savaşta olduğu için üretim, alım-satım işleri, hastabakıcılık, amelelik ve sokak temizlikçiliği gibi işler yaptı (Taşkiran, 1973). Türk kadınının meslek alanlarında tedricen çalışma fırsatı bulmasıyla birlikte 1926 Türk Medeni Kanunu'nda konu ile ilgili yasal düzenleme yapılmış ve kadının çalışması kocasının iznine bağlanmıştır.

TMK 159. *Karı koca mallarını idare için hangi usulü kabul etmiş olursa olsun karı, kocanın sarahaten veya zimnen müsaadesi ile bir iş veya sanat ile iştigal edebilir.*

Bu kanun maddesi kadının çalışma veya bir sanatla uğraşmasını resmen kocasının iznine bağlamıştır. Bu durumda kadın kesin suretle ekonomik olarak kocasına bağımlı olmaya devam etmiş ve eşitsizlik resmen devlet eliyle desteklenmiştir. Kanun maddesi 1990 yılına kadar değiştirilmemiştir. Yapılan yasal düzenlemelerle birlikte kadınlar başta parlamento olmak üzere birçok iş koluna girmeyi başarmıştır. 1935 yılında TBMM 5. dönem seçimlerinde 18 kadın politikacı parlamentoya girmeyi başarmıştır. Fakat yirminci yüzyılın başında Yeni Türk Devleti kadınların ekonomik katılımı ve fırsatlara erişmesi konusunda çağdaşlarına kıyasla büyük bir adım atmış olmasına rağmen yüzyılın sonuna gelindiğinde beklenen gelişme yaşanmamıştır. Kadınlar çeşitli meslek gruplarına girseler de üst yönetimde görev alma oranları oldukça düşük seviyelerde kalmıştır. Kadınların kaymakam olabilmesinin önünde yasal bir engel olmamasına rağmen İçişleri Bakanlığı kadınların kaymakamlık başvurusunu 1989 yılında kabul etmeye başlamıştır. İlk kadın vali 1991'de atanmış ve ilk başbakan 1993 yılında seçilmiştir (TBMM, 2009). Bugüne kadar Cumhurbaşkanı ve TBMM başkanı hiç kadınlar arasından seçilmemiştir. Vali, kaymakam ve diğer kritik görevlerde kadınların tercih edilme oranları oldukça düşük seviyelerdedir. Bu örnekler göstermektedir ki devlet söyleminde cinsel politikalar kadın lehine yeterli derecede geliştirilmemiş ya da hükümetler bu konuda yeteri kadar tavır takınmamıştır. Tablo 3 bu eşitsizliği gözler önüne seren somut ve açık bir göstergedir.

Tablo 3. Üst düzey Yöneticilerin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

	Kadın yısı	Sa- Kadın Yüzde	Erkek yısı	Sa- Erkek Yüzde
Hâkim-Savcı	5,463	31,28	12,004	68,72 ⁶
Milletvekili	104	0,17	496	0,63
Bakan	2	0,13	14	0,87
Akademik Personel	56,137	0,43	75,034	0,57
Müsteşar	1	4	24	96 ⁷
Belediye Başkanı	37	0,03	1314	0,97
Büyükşehir Belediye Başkanı	3	0,10	27	0,90
Vali	2	0,025	79 ⁸	0,975
Bakan Yardımcısı, Müsteşar, Müsteşar Yardımcısı, Genel Müdür, Bölge Müdürü, Bölge Müdür Yrd, Kurum Başkanları, gibi çeşitli üst düzey bürok- ratlar	663	8	7625	92
Rektör	17	9,66	176 ⁹	90,34
Yargı Organı Başkanı	1	0,14	6 ¹⁰	0,86
İşveren ve Meslek Örgütleri Başkanı	0	0	13	100
Kamu Personeli	1.188.382	37,98	1.940.922	62,02 ¹¹
Siyasi Parti Başkanı	15	0,06	228	0,94

Tablo 3'te devlet işlerinin yürütülmesi ve bireye toplum içinde yüksek bir statü kazandırma anlamında önemli meslek alanlarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde ortaya çıkan en belirgin nokta şudur: Kamuda çalışan toplam personelin cinsiyet dağılımına bakıldığında kadınların çalışma oranlarının %37,80 ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Erkek oranının kadınlardan daha yüksek olmasına rağmen, Türk toplumundaki ataerkil yapı göz önüne alındığında toplam kamu personelinin %37,80'inin kadın olması, kadınların kendini kamusal alana kabullendirdiğinin

⁶ Devlet Planlama Teşkilatı Kurum Sitesi

⁷ Kasım 2007 verileri, KA-DER

⁸ Mart 2018 verileri, KA-DER

⁹ <http://www.yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz>, Kasım 2016

¹⁰ 2018 verileri -KADER

¹¹ Devlet Planlama Teşkilatı Kurum Sitesi

bir göstergesidir. Tabloda üst sınıf memurluklar bulunmaktadır ve bu memurluklarda görevlendirmeler *merkezi yerleştirme* ile değil *atama* ile gerçekleşmektedir. Atama ile gerçekleşen üst yönetim kademelerinde kadınların erkeklere göre daha az tercih edildiği görülmektedir. Kadınlar kamusal alana girmede dikkate değer bir başarı göstermiştir. Kamusal alana girişler genellikle merkezi sınavlarla yapılmaktadır ve bu şekilde yapılan alımlarda inisiyatif kullanılmadığı için kadınlar da erkekler kadar yetkinlik sergileyebilmektedirler. Bu konuda önemli bir örnek öğretmenlik mesleğidir. Mesleğe giriş merkezi sınavla yapılmaktadır ve kadınlarla erkeklerin atanma oranları neredeyse aynıdır. Fakat yönetici atamaları daha çok inisiyatif ile gerçekleştirilmektedir ve burada kadın-erkek dağılımındaki eşitlik bozulmaktadır. Örneğin milli eğitim müdürleri, şube müdürleri, müdür yardımcıları, okul müdürleri ve bunun gibi çeşitli yönetim işlerinde, daha çok erkekler tercih edilmektedir. Bu da göstermektedir ki tercih söz konusu olduğunda eşitlik bozulmaktadır ve eşitsiz uygulama resmi organların eliyle gerçekleşmektedir.

Özetle söylenebilir ki her iki toplum tipinde de kadınların ekonomik katılım ve fırsatlara erişme konusunda önündeki engeller büyük oranda kalkmış, kadınlar erkek bağımlılığından kurtulma fırsatı bulmuşlardır. Fakat bunun yeterli düzeyde olduğunu söylemek kadınlara haksızlık olacaktır. Zira kritik mesleklere kadınların katılım oranları batılı devletlerde de Türk toplumunda da oldukça düşük seviyelerdedir.

1.8. Suç ve Ceza Uygulamaları

İktidarın başlıca görevlerinden biri toplumsal düzeni sağlamaktır ve bunun için yapması gereken şey bireyi denetim altında tutmaktır. Bireyi yola getirmek, denetim altında tutmak ve kurallara uymasını sağlamak için başvuru yollarından biri cezalandırmadır (Kılıç, 2016). Foucault, cezalar ve yaptırımlar sayesinde bireyin devletin işine yarayacak hale getirildiğini söyler ve bu durumu biyo-iktidar kavramıyla anlatır (Gambetti, 2012). Ona göre bu kavramın iki boyutu vardır. Birincisinde otorite insan bedenini disipline etmeye ve onu dilediği gibi biçimlendirmeye çalışmıştır. Burada maksat bedeni disipline ederek yetenekleri lazım olan şekilde geliştirmek ve bireyi uysallaştırmaktır. İkinci boyutu ise kapitalist sistemle ilişkilidir ve burada da beden ile nüfus, kapitalizmin ihtiyaçları çerçevesinde şekillendirilmiştir. On sekizinci yüzyıldan itibaren özellikle insan bedeni ve aile, tahakküm ile biçimlendirilmeye devam edilmiştir (Keskin, 1996).

Toplumlar, kadını disipline ederken beden politikası uygulamış ve kadın bedenine erkek bedeninden ayrı bir anlam yüklemiştir. Çünkü hem kadının doğuracağı çocuğa toplumsal açıdan ihtiyaç vardır hem de çocuğun babasının belli olması sosyal düzenin devamı bakımından önem arz etmektedir. Erkek bedenine yüklenen anlamlar ise daha farklıdır. Devlet, erkek bedenine daha çok savaşta ve fabrikada ihtiyaç duymuş, onu asker veya işçi olarak ıslah etmesi gerekmiştir (Özmağas, 2012). Bu nedenle geçmişten günümüze doğu ve batı toplumları fark etmeksizin yasal düzenlemeler incelendiğinde devletlerin beden politikasında bariz bir kadın-erkek ayrımı

yaptığı ve kadını erkek karşısında bedenine hapsediği görülmektedir. Kadından bedenini sakınması istenirken erkek bu anlamda daha özgür bırakılmıştır. Bu çifte standart erkeği sosyal hayatta daha kolay hareket edebilir kılmış ve kadın karşısında güçlendirmiştir. Toplum, kadından kocasına sadık olmasını beklerken erkekte ise kadının namusunu koruması istenmiştir. On dokuzuncu yüzyılın önemli düşünürlerinden Schopenhauer kadınların doğasında yosmalık, iki yüzlülük, yapmacıklık, kandırma yatkınlığı olduğunu, söylerken aslında dönemin hâkim görüşünü ve yaşanan çifte standartın boyutlarını ortaya koymuştur (Schopenhauer, 2017).

Tarih boyunca kadınların kanunlarla ilgili en çok muhatap olduğu, en çok ceza aldığı ve en çok mağdur olduğu konu cinsel hususlar olmuştur. Devletler bazen kadınlara vesika verip fahişelik yapmalarına müsaade etmiş bazen de bunu yapanları en ağır şekilde cezalandırmıştır. Fahişelik her zaman toplumsal ahlakın bozulmasına sebep olarak görülmemiş bazen de namuslu kadınların ve yuvaların korunabilmesi için düzene hizmet eden bir yöntem olduğu düşünülmüştür (Sancar, 2014). Batılı devletlerde hukuk sistemi kadının sadakatini erkeğinkinden daha fazla önemsemiştir (Arnaud-Duc, 2005). Fakat Venedik, Paris ve Londra gibi değişik merkezlerde on altıncı ve on sekizinci yüzyıl dönemlerinde fahişelik halk arasında aşırı derecede yaygınlaşmış, kadın bedeni bir taraftan ıslah edilmeye çalışılırken diğer taraftan da erkek cinsiyetinin kullanımına sunulmaktan geri durulmamıştır (Norberg, 2005). Hükûmetler ahlaksızlık yapan kadın bedeni üzerinden toplumun genel ahlakını korumaya çalışmış ve erkekle birlikte gerçekleştirilen bu eylemlerde erkekler gündeme getirilmemiştir. 1865 Pisanelli Yasası'nda aile ilişkilerinde kadın aleyhine çeşitli kanunlar benimsenmiş, zina sadece kadın için suç haline gelmiş, karısı tarafından aldatılan erkeklerin karısını öldürmesi gibi suçlar sürgün gibi küçük cezalarla geçiştirilmiştir. Eğer erkek, aldatan kadını öldürmeyip de sadece yaralamışsa hiçbir ceza almasına gerek duyulmamıştır (Genevois, 2005).

Osmanlı'da da bezer şekilde toplumun kadından en büyük beklentisi bedenini sakınması olmuş ve erkek cinsiyeti bu konuda daha özgür bırakılmıştır. Ayrıca kadının giyim kuşamı ile ilgili çeşitli yaptırımlar uygulanmış ve kadınlara bedenlerini tamamen kapatarak adaba uygun davranmaları konusunda talimatlar verilmiştir. Fransız Ceza Kanunu'ndan esinlenilerek hazırlanan 1858 Osmanlı Ceza Kanunu'nda (Akman, 2005: 490; Türkmen, 2018: 164) zina konusunda ceza kadın üzerinden yürütülmüş ve erkeğe müsamaha gösterilmiştir. Örneğin ceza kanununun 188. maddesine göre bir erkek eşini başka bir erkekle zina ederken yakalar ve onu öldürürse mazur görülür, eğer kadın ölmez de kurtulursa kocasını aldattığı için hapis cezasına çarptırılır, fakat aynı suçu erkek işlerse 5-100 mecdiye arası bir para cezasına çarptırılır (Kurnaz, 1996). Düzenlenen ceza kanunları 1926 yılında yürürlükten kaldırılrsa da yeni ceza kanunu daha farklı bir tutum sergilememiş, yine cinsel suçlar konusunda erkeği kadından ayrı tutmuştur.

TCK 440: *Zina eden karı hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası tertip olunur. Karının evli olduğunu bilerek bu fiilde ortak olan kimse hakkında da aynı ceza hükmolunur (Türk Ceza Kanunu, 1926).*

TCK 441: *Karısı ile birlikte ikamet etmekte olduğu evde yahut herkesçe bilinecek surette başka yerde karı koca gibi geçinmek için başkası ile evli olmayan bir kadını tutmakta olan koca hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası hükmolunur. Erkeğin evli olduğunu bilerek bu suça ortak olan kadın hakkında da aynı ceza verilir (Türk Ceza Kanunu, 1926).*

Kanun maddeleri zina konusunda kadını neredeyse tek taraflı hedefe koymuş ve hegemonik erkek modeline hizmet etmiştir. Bir erkeğin eşinin dışında başka bir kadınla gizli saklı olmak koşuluyla zina yapmasını suç olarak görmemiş bu konuda erkeğin önünü açıp adeta erkek zinasını meşrulaştırmıştır. Bu çifte standart ancak 1998 yılında açılan dava sonrasında düzeltilmiştir.

Özetle, tarih boyunca suç konusunda cinsiyetçi ayrımın yapıldığı başlıca konu cinsel ilişki ya da diğer bir adıyla zina olmuştur. Zina suçu neredeyse bütün toplumlarda ve bütün inanç sistemlerinde kadın için telafi edilemez bir eylem olarak değerlendirilirken erkek için basit bir suç olarak görülmüştür. Batı toplumlarında da, Türk toplumunda da, evrensel bütün dinlerde de kadının bedenini sakınması ve sadece bir erkekle meşru ilişki yaşaması toplumsal düzen için önemli sayılmış ve kadın toplumdan tecrit edilmiştir. Fakat aynı konu erkek cinsiyeti için o kadar ciddiye alınmamış ve erkeğin cinsel özgürlük hakkı belli sınırlar dâhilinde kabul görmüştür. Bu çifte standart sadece geleneklerde değil yakın zamanlara kadar yasal düzenlemelerde de kendine yer bulabilmiş ve otoriteler tarafından destek görmüştür.

Sonuç

Araştırmamızda geçmişten günümüze yasa koyucunun cinsiyetçi yaklaşımlarını, politikalarını ve yasal düzenlemelerini inceleyip kadının erkek karşısında ve toplumsal hayatta mağdur ve madun olmasına sebebiyet verebilecek boyutlarını tespit ettik. İncelemeyi yaparken hem Batılı toplumlarla Türk toplumunun karşılaştırmasını hem de zamansal karşılaştırma yaptık. Elde ettiğimiz bilgiler göstermiştir ki kadın mağduriyeti konusunda Osmanlı toplumu ve Cumhuriyet Türkiye'siyle batılı toplumlar arasında belirgin farklılık yaşanmamıştır. Batılı toplumlar yakın zamanlara kadar inanç sistemlerinin ve erkek egemen yönetim organlarının etkisiyle geleneksel bir tutum sergilemişler ve yasal düzenlemelerle erkek egemenliğini net bir biçimde desteklemişlerdir. Fakat bu durum yirminci yüzyıldan itibaren yapılan yasal düzenlemeler sonrasında kadın lehine değişmiş ve birçok alanda yaşanan eşitsiz uygulamalar nispeten ortadan kalkmıştır. Türk toplumunda ise yine çeşitli devlet politikaları ve sosyal düzenlemelerin de etkisiyle yirminci yüzyıla kadar net bir erkek üstünlüğü görülmüş, yirminci yüzyıla birlikte çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır.

miş ve kadına birçok alanda yaşam alanı oluşturulmuştur. Fakat cinsiyetler arası eşitsizliği giderme konusunda Batılı devletlerin Türk toplumuna kıyasla daha başarılı olduğu da görülmüştür.

Araştırmada yasalar incelenerek, kadının eğitim hakkı, politik katılım hakkı, ekonomik katılım ve fırsatlara erişme, soyadı uygulaması, suç ve ceza uygulamaları, mülkiyet ve miras hakkı ve aile ilişkileri gibi konularda kadın açısından bir mağduriyet oluşturup oluşturmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar göstermiştir ki yasa koyucu bu yaşam alanlarının tamamında çeşitli yasal düzenlemeler ve politikalarla kadının mağduriyetine sebep olmuş ve toplumda erkek egemen bir yaşamın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Her iki toplum tipinde de uzun yıllar boyunca kadınlar eğitim hakkından mahrum bırakılmış ve sadece din eğitimi ve ev içi eğitim almaları yeterli görülmüştür. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldan itibaren yaşanan gelişmelerle kadınların eğitim engelleri aşamalı bir şekilde ortadan kaldırılmıştır. Aile hukuku konusundaki gelişmeler on dokuzuncu yüzyılla birlikte yaşanmış, bu zamana kadar karı-koca ilişkileri kadın aleyhine yürümüştür. Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya gibi ülkeler erkeğin, karısı karşısında geniş yetkisine son veren düzenlemeleri yapmakta oldukça gecikmiştir. Öyle ki Fransa, Almanya ve İtalya gibi gelişmiş Batılı ülkeler aile hukukundaki eşitlik düzenlemesini ancak 1950'lerde yapabilmiş, erkeğin aile reisliği ve mal varlığında eşitlik ilkesinin benimsenmesi ancak yüzyılın sonunda gerçekleşmiştir. Türk toplumunda bu konu ile ilgili düzenlemeler 1917 Aile Hukuku Kararname ile yapılmış ve kadına aile ilişkilerinde çeşitli haklar verilmeye başlanmıştır. Beden politikası konusunda yasa koyucunun tutumu yine kadın aleyhtarı olmuş ve kadınlar özellikle namus suçu üzerinden uzun yıllar boyunca tek taraflı cezalandırılmıştır. Kadın bedeni kamusal alana taşınan bir nesne haline gelmiş ve kadınla erkek arasında yaşanan yasak ilişkilerde öncelikli olarak kadın cezalandırılmış, zinaya karışan diğer tarafa yani erkeğe aynı ciddiyetle yaklaşılmayıp bir nevi özgürlük tanınmıştır. Devletler bazen kadına vesika vererek fahişeliği meşrulaştırmış bazen de ağır şekilde cezalandırmış, fakat suçun diğer faili olan erkek cinsiyeti görmezden gelinmiştir. Sadakat ve namus kavramları yasa koyucu tarafından kadın merkezli düşünülmüş ve erkeğe kadının namusunu koruma görevi verilmiştir. Türk Ceza Kanunu yirminci yüzyılın sonlarına kadar zina suçunda kadını cezalandırmış ve yine erkeği görmezden gelmeyi tercih etmiştir. Kadınlar yine yirminci yüzyıla hatta bazı devletlerde yirminci yüzyılın ortalarına kadar politik katılım haklarından mahrum bırakılmış ve vatandaş muamelesi yapılmamıştır. Erkek egemen devlet organları kadını kritik görevlerden uzak tutmayı tercih etmiştir. Yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde kadınların politik katılımlarının önündeki engeller kaldırılmış olmasına ve üzerinden yarım asırdan fazla zaman geçmesine rağmen parlamentolarda kadın oranlarının çok düşük seviyelerde kaldığı görülmektedir. Ayrıca vali, kaymakam, genel müdür, müsteşar vb. atamaya dayalı kritik görevler yürüten bürolar arasında kadın

oranları da çok düşük seviyelerde kaldığı görülmüştür. Bir konuda devletin yasal düzenleme yapması tek başına yeterli gelmemektedir, o düzenlemenin aynı zamanda devletin organları, siyasi partiler ve yöneticiler tarafından benimsenmesi, düzenlemelerin devlet politikalarına yansması gerekir.

Devletin yasal düzenleme yapıp bu düzenlemeyi politikalarına ve programlarına yansıttığı konularda kadın-erkek eşitliği büyük oranda sağlanmıştır. Örneğin devletler kadınlara eğitim hakkı tanımış ve bunu devlet politikalarına yansıtarak gerekli alt yapıyı hazırlamıştır. Yine soyadı uygulaması, miras ve mülkiyet edinme ve karı koca hukuku gibi konularda eşitsizliğe sebep olan yasalar değiştirilmiş ve kadınla erkek arasındaki asimetric ilişki biçimi büyük oranda çözülmüştür. Bugün batılı devletlerde kadınlar kendi soyadlarını kullanma ve çocuklarına kendi soyadlarını verme hakkına sahiptir. Yine kadınların mirastan pay alma ve mülk edinme hakkının önündeki engeller kaldırılmış, devlet politikaları da düzenlemeyi desteklemiş ve bu sorunu sosyal hayatta ortadan kaldırmıştır. Fakat politik katılım hakkı konusunda aynı başarı sağlanamamıştır. Çünkü bu konuda çoğu parlamento ve siyasi parti kadını değil yasayı kabul etmiştir. Bugün Türkiye, 2017 Küresel Cinsiyet Farkı Raporuna göre cinsiyet eşitliği konusunda dünya ortalamasının bir hayli altındadır. Bu durum iki sebeple açıklanabilir. Birincisi, düzenlenen yasalar tek başına yeterli olmamaktadır ve siyasi partilerin bu yasaları benimseyerek parti politikalarına da yansıtması gerekmektedir. İkincisi ise Türkiye, kurumlarıyla genç, toplumsal yapı olarak da yavaş değişen muhafazakâr bir ülkedir ve toplumun alışkanlıklarından vazgeçip kadın ile ilgili düzenlemeleri benimseyerek hayatına yansıtması zaman almaktadır.

KAYNAKÇA

- Aile Hukuku Kararnamesi. (1917).
 Akman, M. (2005). "Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal". Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 3 (5), 489-512.
 Akşit, E. E. (2015). *Kızların sessizliği Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
 Akyüz, Y. (1997). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
 Akyılmaz, G. (2017). Osmanlı Devleti'nde kadınların mülkiyet hakları ve karşılaştıkları hukuki sorunlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Özel Sayı, 325-364.
 Alexandre, M. (2005). İlk Hıristiyan kadınlar. G. Duby, M. Perrot, & P. S. Pantel içinde, *Kadınların Tarihi I, Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere* (s. 407-440). İstanbul: İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
 Alkan, M. Ö. (1990). Tanzimat'tan sonra "kadın'ın hukuksal statüsü ve devletin evlilik sürecine müdahalesi üzerine. *Toplum ve Bilim*, 50, 85-95.
 Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
 Aristoteles. (2017). *Politika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Armağan, S. (2010). *Türkiye'de kadın erkek eşitliği başörtüsü yasağı*. İstanbul: Mavi Ufuklar Yayınevi.
- Arnaud-Duc, N. (2005). Hukukun çelişkileri. G. Duby, M. Perrot, & G. Fraisse içinde, *Kadınların tarihi iv devrimden dünya savaşına feminizmin ortaya çıkışı* (s. 80-110). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atasoy, H. (2015). Evli kadının soyadı sorunu "Anayasal" Mı? "Bireysel" Mi?". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0 (5), 131-170.
- Avcı, M. (2012). "Eğitimde Temel Bir Sorun: Yabancılaşma". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (3), 23-40.
- Aydın, M. A. (2013). *Türk hukuk tarihi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Berktaş, F. (2016). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın - Hıristiyanlıkta ve İslamiyet'te kadının statüsüne karşılaştırmalı bir yaklaşım*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Kadav Yayınları.
- Bock, G. (2005). Nazi toplumsal cinsiyet politikaları ve kadınların tarihi. G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V, Yirminci yüzyılda kültürel bir kimliğe doğru* (s. 144-167). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cubberley, E. P. (2004). *Eğitim tarihi I*. Ankara: Yeryüzü Yayınları.
- Çağır, M., & Türk, İ. C. (2017). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Ve Türk eğitim tarihindeki yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4 (11), 62-75.
- Çetin, F. (2003). Cumhuriyet döneminde kadın eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*.
- Dökmen, Z. Y. (2016). *Toplumsal cinsiyet- sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dündar, O. Z. (2012). Toplumsal cinsiyet rollerinin televizyon reklamlarına yansımaları. *Felsefe ve toplumsal bilimlerde diyaloglar*, 121-136.
- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2015). *Arşiv belgelerine göre osmanlı'da kadın*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Durkheim, E. (2016). *Eğitim ve sosyoloji*. İstanbul: Pinhan Yayınevi.
- Eagly, A. H. (1983). Gender and social influence - A Social psychological analysis. *American Psychologist*, 971-981.
- Ecevit, Y. (2012). Aile ve kadın ilişkilerinin değerlendirilmesinde klasik ve yeni yaklaşımlar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 0 (1), 9-34.
- Erşen, U. B. (2015). Farklı sosyal kategorilerden kadınların toplumsal cinsiyet algıları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Evans, L., & Davies, K. (2000). No Sissy boys here: a content analysis of the representation of masculinity in elementary school reading textbooks. *Sex Roles*, 42 (3-4), 225-270.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1947). *İçtimaiyat*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaas.
- Felski, R. (1995). *The Gender of modernity*. London: Harvard University Press.

- Freud, S. (2017). *Cinsellik üzerine*. İstanbul: Say Yayınları.
- Göztepe, E. (1999). Anayasal eşitlik ilkesi açısından evlilikte kadınların soyadı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54 (2), 101-131.
- Gümüş, M. (2008). Anayasal meşruti yönetime medhal:1856 ıslahat fermanı'nın tam metin incelenmesi. *Bilig Dergisi*, (47), 215-240.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal cinsiyet ve din. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 58-80.
- Güriz, A. (2011). *Feminizm postmodernizm ve hukuk*. Ankara: Phoenix Yayıncılık.
- Gambetti, Z. (2012). oucault'dan Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi. *Cogito*, (70-71), 21-38.
- Gardiner, H. W., & Gander, M. J. (2004). *Çocuk ve ergen gelişimi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Gemalmaz, M. S. (2005). *Türk kıyafet hukuku ve türban*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Genç, Ö., & İlhan, E. (2012). *Başörtüsü yasağına ilişkin değerlendirme ve öneriler*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Genevois, D. B. (2005). Cumhuriyet'ten franco'ya ispanya'nın kadınları. G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V, Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* (s. 168-182). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınevi.
- Grazia, V. d. (2005). Mussolini İtalyan kadınları nasıl yönetti? G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* (s. 119-143). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Green, N. L. (2005). Modern yahudi kadının oluşumu. G. Duby, M. Perrot, & G. Fraisse içinde, *Kadınların Tarihi IV- Devrimden dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (s. 200-213). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Grieco, S. F. (2005). Vücut, görünüş ve cinsellik. G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III, Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (s. 53-86). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Helgeson, V. S. (2012). *The Psychology of gender*. New Jersey: Pearson Education.
- Helvacıoğlu, F. (1996). *Ders Kitaplarında cinsiyetçilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hogg, M. A. (2014). *Sosyal psikoloji*. Ankara: Ütopya Yayıncılık.
- Hoy, A. W. (2015). *Eğitim psikolojisi*. İstanbul : Kaknüs Yayıncılık.
- Hufton, O. (2005). Kadınlar, iş ve aile. G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III Rönesans Ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (s. 25-52). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hughes, D. O. (2005). Kadın modasını düzenleme. G. Duby, M. Perrot, & C. Klapisch-Zuber içinde, *Kadınların Tarihi II Ortaçağ'ın Sessizliği* (s. 134-155). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Üçok, C., Mumcu, A., & Bozkurt, G. (2008). *Türk hukuk tarihi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- İlgöz, S. (2009). Evlilik bağlamında kadının soyadı sorunu. *Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi*, 105-118.
- İmançer, A., & İmançer, D. (2006). Televizyon reklamlarında kadın sunumuna özgü klişeler. D. İmançer içinde, *Medya ve Kadın* (s. 121-144). Ankara: Ebabil Yayınevi.
- Küçükkaragöz, H. (2015). *Bilişsel gelişim ve dil gelişimi*. Ankara: Pegem Yayınevi.
- Kışlalı, A. T. (1996). Ulusal Egemenlik ve siyasette kadın. N. Arat içinde, *Türkiye'de Kadın Olmak* (s. 73-78). İstanbul: Say Yayınları.
- Kılıç, S. (2016). Post Modernite ve post yapısalcılık. A. Çüçen içinde, *Felsefe Tarihi III - XX. yüzyıl Filozofları* (s. 534-652). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Türk Medeni Kanunu (1926).
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2016). *Dünden bugüne insan ve insanlar-Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karaca, N. (2015). *Pozitivizmin Erken Cumhuriyet Dönemine Etkisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Keskin, F. (1996). Foucault' da şiddet ve iktidar. *Cogito*, (6-7), 117-122. Kitab-ı Mukaddes.
- Kodaman, B. (1999). *Abdulhamit dönemi eğitim sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim.
- Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet döneminde türk kadını*. İstanbul: milli eğitim basımevi.
- kurnaz, ş. (1997). *cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- LeBon, G. (1997). *Kitleler psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Martin, C. L., & Dinella, L. M. (2002). Gender Development-gender schema theory. J. Worell içinde, *Encyclopedia of Women and Gender-Sex Similarities And Differences And The Impact of Society on Gender* (s. 507-521). London: Academic Press.
- Maydaer, S. (2007). Klâsik dönem osmanlı toplumunda boşanma (Bursa Şer'iyeye Sicillerine Göre)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 299-320.
- Mill, J. S. (2016). *Kadınların özgürleşmesi*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Mill, J. S. (2017). *Kadınların köleleştirilmesi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Morali-Daninos, A. (1974). *Cinsel ilişkiler tarihi-1718'den 1918'e bir toplumsal tarih*. İstanbul: YKY Yayıncılık.
- Morgan, C. T. (2011). *Psikolojiye giriş*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- Moroğlu, N. (1999). *Kadının soyadı*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Mutaf, A. (2015). İnanç-statü-tarz üçleminde osmanlı kadınlarının giyim-kuşam kültürü ve sosyal hayattaki fonkiyonelliği: 17. yüzyıl edremit örneği. *Journal of Balikesir University Faculty of Theology*, 283-299.

Norberg, K. (2005). Fahişeler. G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III, Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (s. 433-448). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Nurlu, Ö. (2018). *Sınıf öğretmenlerinin matematiğe ilişkin cinsiyet kalıp yargılarının belirlenmesi ve öğrencilere yansımalarının incelenmesi*. Ankara : Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Okumuş, E. (2015). Bedene müdahelenin sosyolojisi. K. Canatan içinde, *Beden Sosyolojisi* (s. 45-65). İstanbul: Açılım Kitap Yayıncılık.

Özben, M. (2015). *Yapay kutsallıklar*. Anklara: Siyasal Kitabevi.

Özmkas, U. (2012). Foucault: İktidardan biyoiktidara. *Cogito*, 53-81.

Roof, J. (2007). Gender Roles. F. Malti-Douglas içinde, *Encyclopedia of Sex and Gender* (s. 616-617). New York: The Gale Group.

Russell, B. (2015). *Toplumsal yeniden inşanın ilkeleri*. İstanbul: bgst Yayınları.

Sancar, S. (2014). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarıkoça, E. (2010). *Türkiye'de seçim sistemleri ve demokrasi*. Erzurum : Fenomen Yayıncılık.

Sayılan, F. (2012). Toplumsal cinsiyet ve eğitim olanaklar ve sınırlar. F. Sayılan içinde, *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim* (s. 13-67). Ankara: Dipnot Yayınları.

Schopenhauer, A. (2017). *Aşka ve kadınlara dair*. İstanbul: Say Yayıncılık.

Schultz, S. E., & Schultz, D. P. (2007). *Modern psikoloji tarihi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Scott, J. W. (2005). Kadın işçi. M. P. Georges Duby, & G. Fraisse içinde, *Kadınların Tarihi IV Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (s. 374-397). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sineau, M. (2005). Hukuk ve demokrasi. G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V-Yirminci Yüzyılda Küresel Bir Kimliğe Doğru* (s. 455-480). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sohn, A.-M. (2005). Fransa ve İngiltere'de iki savaş arası dönem. G. Duby, M. Perrot, & F. Thebaud içinde, *Kadınların Tarihi V Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* (s. 94-118). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sonnet, M. (2005). Bir kızı eğitmek. G. Duby, M. Perrot, N. Z. Davis, & A. Farge içinde, *Kadınların Tarihi III Rönesans Ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (s. 101-127). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Sot, M. (2015). Hıristtiyan evliliğın Oluşum Süreci. G. Duby içinde, *Bati'da Aşk ve Cinsellik* (s. 205-220). İstanbul: İletişim Yayınevi.

Türk Medeni Kanunu. (1926).

Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyet'in 50. yılında Türk kadın hakları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınevi.

Tayanç, F., & Tayanç, T. (1981). *Dünyada ve Türkiye'de tarih boyunca kadın*. İstanbul: Düşünce Yayınevi.

TBMM. (2009). *Türk parlamento tarihinde kadın parlamenterler 1935-2009*. Ankara: TBMM.

Thomas, Y. (2005). Roma hukukunda cinsiyet ayrımı. *Kadınların Tarihi I Antik Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere* (s. 99-150). içinde İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Topaloğlu, B. (2004). *İslam'da kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Tutar, H., & Yılmaz, M. K. (2005). *Genel iletişim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Türkmen, M. (2018). *Modernleşme ve Hukuk, Türkiye'de Ceza Adalet Sistemi ve Denetimli Serbestlik*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Üstel, F. (2008). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyetten Bugüne vatandaşlık eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vaughan, G. M., & Hogg, M. A. (2014). *Sosyal psikoloji*. Ankara: Ütopya Yayıncılık.

Vecchio, S. (2005). İyi karı. G. Duby, M. Perrot, & C. Klapisch-Zuber içinde, *Kadınların Tarihi 2 Ortaçağ'ın Sessizliği* (s. 106-133). İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Veenstra, M. (2007). Gender stereotype. F. Maltı-Douglas içinde, *Encyclopedia of Sex and Gender* (s. 622-624). New York: The Gale Group.

Wharton, A. S. (2005). *The Sociology of gender - An Introduction to Theory and Research*. . USA: Blackwell Publishing.

Yamaç, M. (2014). İlk anayasa (1876 Kanun-i Esasisi). *BJSS Balkan Journal of Social Sciences*, 54-68.